

Міністерство освіти і науки України
Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра Філології

Реєстраційний № _____

Бакалаврська робота

Техніка розповіді та мистецький світ у першій трилогії Золтана Мігая Нодь.

Леврінц Бернадет Степанівна

Студентка IV. -го курсу

Спеціальність Угорська мова та література

Освітній рівень: бакалавр

Тема затверджена на засіданні кафедри

Протокол № _____ / 201_

Науковий керівник: Пенцкофер Іван Іванович

к.ф.н., доцент

Завідувач кафедрою: Ковтюк Іштван Я.

к.ф.н. доцент

Робота захищена на оцінку _____, «___» _____ 201_ року

Протокол № _____ / 201_

**Міністерство освіти і науки України
Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II**

Кафедра Філології

Бакалаврська робота

Техніка розповіді та мистецький світ у першій трилогії Золтана Мігая Нодь.

Освітній рівень: бакалавр

Виконала: студентка IV.-го курсу
спеціальності угорська мова та література
Леврінц Бернадет Степанівна

Науковий керівник: Пенцкофер Іван І.
к.ф.н., доцент

Рецензент: Черничко Степан С. к.ф.н., доцент
Брензович Маріанна І. к.ф.н., доцент

Берегове
2017

**Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola**

Filológia Tanszék

Elbeszélői technika és írói világ Nagy Zoltán Mihály első regénytrilógiájában

Szakdolgozat

Készítette: Lőrinc Bernadett

IV. évfolyamos

magyar nyelv és irodalom szakos hallgató

Témavezető: Penckófer János

PhD, docens

Recenzens: Brenzovics Marianna PhD, docens

Csernicskó István PhD, habil,professzor

TARTALOM

I. BEVEZETÉS	6
1.1 Nagy Zoltán Mihály alkotói tevékenysége és világszemlélete	7
1.2 <i>A sátán fattya</i> trilógia előzményei	9
1.3 Szakirodalmi áttekintés	11
1.4 Kárpátalja története a II. világháború utáni évtizedekben	16
II. A REGÉNYFOLYAM BEMUTATÁSA	19
2.1 <i>A sátán fattya</i>	19
2.2 <i>A tölgyek alkonya</i>	21
2.3. <i>A teremtés legnehezebb napja</i>	26
III. ÍRÓI VILÁG	28
3.1 Az elbeszélői technika váltakozásai a regényfolyamban	28
3.2 Lírai sokszínűség megjelenése.....	33
3.3. <i>A megmaradás kárpátaljai parancsa: a „túlélő hit“</i>	37
3.4 <i>A népi hiedelemvilág ábrázolása.</i>	41
IV ÖSSZEGZÉS	44
PE3IOME	45
FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM	46

ЗМІСТ

I. ВСТУП.....	6
1.1 Творче життя та світогляд Золтана Мігая Нодья	7
1.2. Передумови трилогії «Дитя сатани».....	9
1.3 Огляд фахової літератури	11
1.4 Історія Закарпаття після Другої Світової війни	16
II. ДЕМОНСТРАЦІЯ РОМАНУ-РІКИ	19
2.1 Дитя сатани.....	19
2.2 Сутінки дубів.....	21
2.3.Найважчі дні створення світу	26
III. МИСТЕЦЬКИЙ СВІТ	28
3.1 Зміна техніки розповіді у романі-ріка	28
3.2 Поява ліричної різноманітності.....	33
3.3Закарпатська команда залишатися: «цілюща віра»	37
3.4.Зображення світу народних переконань	41
IV ВИСНОВКИ	44
РЕЗЮМЕ	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	46

I. BEVEZETÉS

„Egy kisebbségbe szorított népcsoportnak először a nemzeti kultúra teljességéhez kell elérkeznie, ez ad lehetőséget az emberi egyetemesség átélésére, meghódítására is. Minden irodalom küldetése ez a hódítás, az emberi egyetemesség birtokbavételét azonban a saját értékek megőrzésére és védelmére lehet csak felépíteni.”¹ A kárpátaljai magyar irodalom is ezt teszi: felidézi, őrzi, és védi a maga nemzeti örökségét értékeit, és keresi az utat az egyetemes emberi értékekhez.

A kárpátaljai magyar irodalomban először Kovács Vilmos és köre írt, arról megpróbáltatásokról, szenvedésekről, amelyet az itt élő magyarságnak át kellett élnie. Majd évtizedekkel később Nagy Zoltán Mihály olyan írói teljesítménnyel mutatkozott, meg amely nem csak a nemzetiségi, de az egyetemes magyar irodalom legjobbainak mércéjével is mérhető. *A sátán fattya* trilógiája nemcsak az írója életében, hanem a kárpátaljai magyar irodalom életében is sorsdöntő esemény.

A regényfolyamnak csak az első darabját tekintik a kritikusok igazi remekműnek, mert a folytatásban már több kompozicionális lazaságot, jellemábrázolási fogyatékoságot fedeznek föl. *A Tölgyek alkonya* és *A teremtés legnehezebb napja*, helyenkénti művészi egyenetlenségei miatt tehát elsősorban *A sátán fattya* a kortárs, modern közösségi érdekű magyar sorsirodalom egyik legkiemelkedőbb, időtálló alkotása, „műfajteremtő” regény remeke, amely „kimondja a kimondhatatlant” és „siratóénekszerűségével” a „megmaradás kárpátaljai parancsát” közvetíti.²

Munkám során e regénytrilógiát vizsgálom. Kitérek Nagy Zoltán Mihály alkotói világszemléletére, a regényfolyam műfaji előzményeire, valamint röviden történelmi képet vázlok fel a korról, amelyet a regényfolyam ábrázol.

Mindhárom regény világának bemutatására, az elbeszélői technikára, az egyes szereplők jellemének bemutatására is kitérek. Több irodalomkritikus munkájából merítek példát az egyes művek bemutatására.

Majd pedig a regényfolyam egészét vizsgálom, az írói világ gazdagságát, az elbeszélői technikát, amellyel az író műfajteremt, ennek a lírai epikának vagy éppen epikus lírának a lírai gazdagságát, hit- és hiedelemvilágát.

¹PÁL GYÖRGY: *A magyar irodalom Kárpátalján (1945–1990)*. Nyíregyháza, 1990. 195–196. old.

²BERTHA ZOLTÁN: *Sors és lélek a megalázottságban*. In: Magyar Napló 2000/3. Szám

1.1 Nagy Zoltán Mihály alkotói tevékenysége és világszemlélete

A kárpátaljai magyar irodalom kulturális és szellemi megalapozói közzé tartozik Nagy Zoltán Mihály. Írói munkássága hozta meg számára az igazi elismerést, melyben felidéz, őrzi, és védi a maga nemzeti örökségét értékeit, és keresi az utat az egyetemes emberi értékekhez. De irodalomszervezői, szerkesztői tevékenysége is ismertté tette nemcsak Kárpátalján, de az anyaországban is.

Az induló költő és prózaíró a „szocialista társadalmi berendezkedés igazságosságán és a Szovjetunió kommunista pártjának humánnumán belül képzelte el annak idején Kárpátalja magyarságának az életvitelét, megmaradását”³. Őszinte tisztasággal és megkapó egyszerűséggel beszél arról, 1983-ban hogyan látja feladatát “ Itt az is fontos, hogy mi az író, a költő szándéka. Nem hiszem, hogy aki szocialista elkötelezettségű írónak tartja magát, mint én is, a bajokat ártó szándékkal kívánná felszínre hozni. Mindig is tudatosult bennem a javítani akarás.”⁴ A morálra az igazságszeretetre épülő szerzői világlátása szorosan erkölchöz van kötve. Tanulságnak szánja az esetét, eltévelyedett léleknek mondja magát, a *Post tenebras lux* című esszéjében is erre utal: "Szerencsések azok az emberek, akik a körülményekkel dacolva megőrzik személyiségük függetlenségének megőrizhető részét. Az én sorsom másként alakult. Tizenegy és fél évig tagja voltam egy tömegszervezetnek, s még csak azt sem mondhatom, hogy - mint általában történni szokott - mézesmadzaggal csábítottak volna a belépésre. Az elvárható és legtöbbször megígért előnyökre fittyet hányva, önként, buzgó kíváncsisággal és tenni akarással lettem a párt tagja. Nehéz a szó, hát kifordul a számból: reméltem, hogy ama dicsőséges élcsapat tagjaként több lehetőségem nyílik az embertársaimért való szólásra, cselekvésre... Naiv, hiú ábránd volt."⁵

Először 1963-ban publikált. Verseiből és prózai írásaiból válogatást közöl a *Kárpáti Kalendárium*, *Sugaras utakon* (1985), *Vergődő szél* (1990), *Évgyűrűk-sorozat*, *Töredék hazácska*, (1994), *Lecke* (2001), *Verecke* (2003), *Viszontlátás* (2009) című kiadvány és antológia. 1983-ban jelent meg verses füzet a *Dolgok igézetében*, 1988-ban *Fehér Eper* című elbeszélés kötete és az 1990-es *Pírban, perben* című verses könyve

³ PENCKÓFER JÁNOS: *Morális értékjegyek módosulásai* (Nagy Zoltán Mihály írói világa) In: Közoktatás, 2004/4-5 29-35. old.

⁴ *Mindig a gondolat a fontos*. Beszélgetés Nagy Zoltánnal. In: Kárpáti Igaz Szó., Lendület, 1983., 9.

⁵ NAGY ZOLTÁN MIHÁLY: *Post tenebras lux. Egy kilépési nyilatkozat margójára*. In: Hatodik Síp, 1990/3., 16-17

mindezek után már jól körvonalazható szemlélete, hangja és írástechnikai újítása is. Prózaíróként a legnagyobb elismerést számára eddig az 1991-ben napvilágot látott *A sátán fattya* című kisregénye hozta. Olyannyira, hogy ezen nem lép túl a folytatás sem, az 1996-os *Tölgyek alkonya* (*A sátán fattya* trilógia második része) de az *Idő súlya alatt* (2001), a *Páros befutó* (2002), az *Új csillagon* (2003) valamint *A sátán fattya* trilógia befejező része *A teremtés legnehezebb napja* (2004) sem.⁶

Művein túl figyelmet érdemel, az aktív irodalmi-közéleti, érdekképviselői vállalásai is. A közügyekben időről időre megszólaló szerző publicisztikái is könnyedén illeszkednek, ahhoz a szemlélethez melyet műveiből ismerünk.

„Ő nemcsak azt tudja, hol él, de azt is, hogy mi végre, teszi a dolgát rendületlenül, cifrázkodási igény és érvényesülési igyekezet nélkül. Utolsó versében a „jeles homlokúakért” könyörgő Kovács Vilmos méltó utódaként dolgozik ott, ahova még ma is csak ritkán tekint le az Isten.“⁷

1989-től tevékenyen kapcsolódott be a megújuló kulturális és közéletbe, a Hatodik Síp, a Kárpátalja és a Pánsíp című folyóiratok, illetve az ungvári Galéria Kiadó szerkesztője, munkatársa lett, s a KMKSZ (Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség) alapító, majd vezető tisztségeket betöltő tagja.

2002 és 2009 közt az újraalapított Együtt című irodalmi, művészeti, kulturális folyóirat főszerkesztője; 2004-től az ungvári Intermix Kiadó szerkesztője. 1982-től tagja volt a József Attila Stúdióknak, a József Attila Alkotóközösségnek annak megszűnéséig. 1989-től a KMKSZ-nek, 1992-től a Magyar Írószövetségnek, majd választmányának, a MÉKK-nek, a Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának, 2005-től a Magyar Művészeti Akadémia Irodalmi Tagozatának tagja. 1994 óta tagja a Magyar Írószövetségnek.⁸

A kárpátaljai magyar értelmiség az ezredforduló küszöbén című beszélgetéskötetben olvasható, Nagy Zoltán Mihály a makacs szülőföld-hűség és megmaradási igény megfogalmazását kiegészíti az illúziótlan identitás kinyilvánításával: „Magyar vagyok, aki a történelem szeszélye folytán kénytelen egy idegen ország állampolgáraként élni; e tény az értelem felfogja, a lélek azonban képtelen elfogadni”⁹

⁶PENCKÓFER JÁNOS: *Hatvanból harminc. Nagy Zoltán Mihály három évtizedes alkotói pályájának vázlata*. In: Együtt, 2011/1

⁷N.PÁL JÓZSEF: „...a közös rettenetbe belenémult a falu. ...” *Nagy Zoltán Mihály: A sátán fattya*. In: Kortárs, 2001/8

⁸PENCKÓFER JÁNOS: *Hatvanból harminc. Nagy Zoltán Mihály három évtizedes alkotói pályájának vázlata*. In: Együtt, 2011/1

⁹BALLA D. KÁROLY: *Mezsgyén állva: a kárpátaljai magyar értelmiség az ezredforduló küszöbén ; (interjúk)*. Galéria Kiadó 1993. 65. old.

Munkásságát méltatva és jellemezve a kritikusok általában a "sorsmegírás", a történeti, szociografikus és lélektani hitelesség markáns értékeit, a különös nyelvi erőt hangsúlyozzák. Még ma is küld író a falu című cikkében M. Takács Lajos a "szenvedélyesen tördelt, túlfűtött", "megindító-felkavaró képekkel" telített, a "Veres Péter szavával élve: sültrealista" prózaművészet jegyeit emlegeti, vagyis a népi írói hagyomány bizonyos újjáélenkítését.¹⁰

A magyar irodalom Kárpátalján című összefoglaló munka szerzője, Pál György pedig a "közösségi szenvedély" és a szabad verses (neo)avantgarde kifejezőmód, formanyelv eredeti szimbiózisát dicséri.¹¹

Munkásságának értékeire rámutat a számos elismerés, díj, amit az évek során magáénak tudhat. 1979-ben és 1982-ben novellapályázaton nyert. 1989-ben a Bethlen és a Soros Alapítvány támogatta írói munkásságát. KMKSZ Kovács Vilmos Irodalmi Díja (1991); Év Könyve Díj (regény kategóriában, 2000) A Sátán fattya c. kisregényért kapta, a Magyar Írószövetség elnökének elismerését kifejező oklevele (2001), József Attila-díj (2005), A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának elismerő oklevelei (2001, 2005), az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség Kovács Vilmos Irodalmi- és Művelődési Díja (2004), Teleki Pál Érdemérem (2006), A Magyar Kultúra Lovagja cím (2007).

1.2 *A sátán fattya* trilógia előzményei

A sátán fattya megírásakor a „hosszúmondata olyan kétágú gyökér, amelynek egyik ága a prózából, a másik pedig a lírából táplálkozik.”¹² S e mű megírás előtt a szerzőnek egyaránt megjelent verseskötete és novellagyűjteménye is. Így mindkét műnemben egyaránt jártas volt. Az ösztönösség és a tudatosság keveredése az, ami Nagy Zoltán Mihályt befolyásolja a próza és a líra mondatainak a megformálásában.

Prózaírói tehetségét, ami a lírikusnál erősebbnek látszik, már a *Fehér eper* című 1988-as novelláskötetében is meg-megvillantotta. A kötetben szembeötlő, hogy a szövegek narrációja hol egyes szám első, hol második, hol pedig harmadik személyű. A rapszodikus tördelt, egyetlen hosszú mondattá dagadó történet, és a hagyományos mondatokból építkező elbeszélés állandóan váltja egymást. A novelláskönyv legelső da-

¹⁰M. TAKÁCS LAJOS: *Résnyire nyílt ajtók.*, Debrecen-Ungvár, 1991

¹¹PÁL GYÖRGY: *A magyar irodalom Kárpátalján* (1945–1990). Nyíregyháza, 1990., 95–196. old.

¹²PENCKÓFER JÁNOS: *Civódó tündérek prédája. Műfaj és mondat kérdése Nagy Zoltán Mihály lírai történetmondásában.* Magyar Napló, 2000/3

rabja, az *Érzelmes történet* technikai, poétikai szempontból jól megoldott, hiszen a szétredezett hosszúmondat igazán alkalmas a hánytorgó érzelmek ábrázolására. Hogy a szerző az egyes szám második személyű formát adja a beszélő szájába, ezzel sikerül közel hoznia a lélek játékát, de a történetmondáshoz szükséges belső távlatot is természetes módon tudja megteremteni. A novelláskötetben sokféle a beszélő helyzete, és ez által többféle elbeszélői távlat jön létre, viszont egy művön belül ritkán keverednek azok. Például a *Varangy a szatyorban*, címűben az elbeszélő többéves messzeségből tekint vissza a történetekre, a *Leckében* pedig jelen idejű keretben hangzik egy visszaemlékezés, amely múlt időre vált, de egyes szám első személyben és hagyományos nyelvi formában ölt testet. Ebben a novellában például az igazság és a hazugság egymáshoz való viszonyulása, mibenlétének feltárása olyannyira erőteljes, hogy érvényessége *A sátán fattyában* is helytálló marad.¹³ „Az igazság és a hazugság egy úton jár. A hazugság azonban előrébb egy lépéssel. Fiam, a hazugságot nem lehet kiirtani. Amikor lelepleződik azonnal új arcot ölt, elámít megint“ - olvashatjuk a *Leckében*. A *sátán fattyában* pedig ez áll: „a hazug, a gonosz, mihelyt lelepleződik új arcot ölt, elámít, gúzsba köt, vérünket veszi.“

Az Érzelmes történet, a *Katalin tánca*, az *Ablak a térre* és *Az idő súlya alatt* című történetek szereplője mind nő. Az elsőnek fiatal lány, a másodiknak férjezett nő, a harmadiknak és negyediknek öregasszony. Mind a négyről egyes szám második személyben szól a beszélő, de míg három szöveg hosszúmondattá duzzasztva és rapszodikusá tördelve kínálja magát olvasásra.

A Nagy Zoltán Mihály-féle hosszúmondatos balladamondásának epikai részét a Fehér Eper című novelláskötetből származik.¹⁴

A *sátán fattyában* meg tudja találni a sajátos történetmondásához a lírai hangot is. Költeményeiben a beszélő helyzete leginkább akkor válik megfoghatóvá, amikor a család közösség- és karakterformáló viszonyai között szólal meg. Ugyanis a családi, közösségi viszonyok mintaként fölfogott, programszerű bemutatása lehet akár tudatos szerzői elképzelés is, hiszen annyira gyakori téma a szerzőnél.¹⁵

Sok olyan prózai alakzata van, amelyekben tetten érhető a lírai indíttatású mondat. Viszont sok költeményében tapasztalható egy-egy olyan nyelvi fordulat mondattá formálása, amely inkább válna hitelesebbé valamelyik novellahősének a megnyilvánulá-

¹³PENCKÓFER JÁNOS: *Civódó tündérek prédája. Műfaj és mondat kérdése Nagy Zoltán Mihály lírai történetmondásában*. Magyar Napló, 2000/3

¹⁴Uo.

¹⁵BALLA D. KÁROLY: *Mezsgyén állva: a kárpátaljai magyar értelmiség az ezredforduló küszöbén ; (interjúk)*. Galéria Kiadó 1993. 65. old.

sában, mintsem a költői ének az emelkedettségében. A népi elbeszélő költészettel rokonítható ez a született lírikusi magatartás, amely gyakran tudatosan epikus ábrázolással él.

A költői forma létrejöttét Nagy Zoltán Mihály leginkább a költői emelkedettségben és a mondatok szigorúságában látja, azok tömörségében. Mindehhez nála szükségszerűen társulnak az inverz megoldások, a fordított szórend a mondatokban. Próza-költe-ményei emlékeztetnek Nagy László hosszúénekeire, amelyek "a világ jellegét, struktúráját szervezik nagyméretű, de fegyelmezett lírai alakzatokba"¹⁶Nagy Zoltán Mihály emelkedett próza-költe-ményei pedig leginkább a kisebbségi létre szűkített horizonton belül tapasztalható társadalmi gondokkal küzdenek. De a családban, mint közösségekben megmutatkozó erkölcsiséget is föl tudják mutatni. A lírai része pedig leginkább a Pírban, perben című verseskötetbe fölvetett költeményekből táplálkozik.¹⁷

1.3 Szakirodalmi áttekintés

„Íme, amint a kárpátaljai magyarság fölszabadult a szovjet diktatúra alól, sürgősen megfogalmazta önmagát, föltárta múltját: tudatosította a magyarsághoz tartozását nyelvi, történelmi és kulturális vonatkozásban egyaránt.“¹⁸ - e sorokat írja Görömbei András egy olyan műről, amely nemcsak szerzőjének, de az újabb kárpátaljai irodalomnak is az egyik legjelentősebb alkotása lett.

Nagy Zoltán Mihály *A sátán fattya* című regénye a kárpátaljai magyar kultúra egyik legfontosabb műalkotása. Mind az olvasó közösség, mind a kritikusok elismerően szólnak róla. Írója számára sikert hozott előbb elnyerte az Év könyve díjat, később pedig megkapta érte a József Attila-díjat is. Valamennyi kritikus az egyetemes magyar irodalom értékének tekinti.

A műben egy közösség „végre megszületett krónikáját“¹⁹ ünnepelték többen. Azt a művészi és morális teljesítményt, amely megcáfolja Balla D. Károly fanyar paradoxon kijelentését miszerint „irodalmunknak az a része, amely jellemzően kárpátaljai, egyre kevésbé mondható irodalomnak, az a része pedig, amelyik irodalom, az egyre kevésbé

¹⁶GÖRÖMBEI ANDRÁS: "... *De a vers pelikán*" (Diákmelléklet Nagy László költészetéről) In: A szavak értelme, Püski, 1996. 438. old.

¹⁷PENCKÓFER JÁNOS: *Civódó tündérek prédája. Műfaj és mondat kérdése Nagy Zoltán Mihály lírai történetmondásában*. Magyar Napló, 2000/3

¹⁸GÖRÖMBEI ANDRÁS: *Nemzetiségi magyar irodalmak az ezredvégen*. Debreceni Egyetem Kossuth Kiadó, 2000, 546. old

¹⁹N.PÁL JÓZSEF: „...a közös rettenetbe belenémult a falu. ...“ *Nagy Zoltán Mihály: A sátán fattya*. In: Kortárs, 2001/8

kárpátaljai” *A sátán fattya* visszavonhatatlanul egyszerre irodalom és egyszerre kárpátaljai.²⁰ Ezt erősíti Márkus Béla irodalomtörténész kritikája is melyben kiemeli, hogy a regény egy nem várt meglepetés, egy olyan teljesítmény, érték, amelyik nem csupán a kárpátaljai, nem is csak a nemzetiségi, de az egyetemes magyar irodalom legjobbjainak mércéjével is mérhető. Úgy véli ott áll Kovács Vilmos és Ballá László legértékesebb alkotásainak szomszédságában, és ott a klasszikus magyar tudatregények közelében is, még ha messze nem azonos színvonalon is velük.²¹

Kiemeli, hogy *A sátán fattya* éregény mivel a szerző ugyanúgy egyetlen egy szereplője ablakából tekint ki a világra, mint Németh László az *Iszonyban* és más regényeiben. Csak az látszik, amit Tóth Eszternek, asztalos Tóth Mihály megesett lányának a tekintete befog. „*A sátán fattya* vezekléstörténet. Egy megalázott lélek önmagára rótt büntetésének és szenvedésének története. Vallomástevő elbeszélőjének mind a tárgyi világot, a környezetét, mind pedig a lélek tájait, önnön zaklatottságát tekintve jórészt sikerül a valóság horizontján belül maradnia. Ebben segíti, hogy viszonylag rövid időt fog át, és szinte mindvégig zárt, számára otthonos térben mozog.”²²

N. Pál József irodalomtörténész a regény valódi erényét a lélektani és formai koncentrátságban látja. „Szabálytalan siratónak” tekinti, hozzátéve, „hogy ha van ilyen prózai kategória”. Szerinte Tóth Eszternek az elmondhatatlan történetet végül mégiscsak elmondó egymondatos monológja olyan „prózapoeitikai telitalálat”, amely az olvasót e sorsképlet eredőjével úgy szembesíti, hogy az erkölcsi és biológiai értelemben is ártatlan lányt – és közösségét – ért feldolgozhatatlan sokkra való „gyógymód” egyetlen lehetséges formáját is sugallja egyúttal. Úgy véli, hogy a mű egy talán soha föl nem dolgozható lélektani és „históriai traumának” a mehökkentő példázata, a kárpátaljai magyar irodalom lehetőségeinek, lehetetlenségének és megmásíthatatlan kényszereinek a modellje. Mert ez a könyv a kimondhatatlanság kimondásának morális és mélylélektani ösztönéről, szól. „Azt a betokosodott, de minden lélegzetvétellel nyilalló fájdalommal felelő mérgezett tályogot fakasztja föl a maga eszközeivel, amely miatt a kárpátaljai magyar irodalomnak még ma is ilyenek – illetve: ilyenek is! – kell lennie.”²³

Gerliczki András a regény műfajteremtő voltár hívja fel a figyelmet: „Nagy Zol-

²⁰N.PÁL JÓZSEF: „...a közös rettenetbe belenémult a falu. ...” *Nagy Zoltán Mihály: A sátán fattya*. In: Kortárs, 2001/8

²¹MÁRKUS BÉLA: *Ballada és beszámoló. Nagy Zoltán Mihály regényciklusáról*. In: Görömbei András szerk. *Nemzetiségi magyar irodalmak az ezredvégen*. Debrecen, 2000.,547.

²²Uo.

²³N.PÁL JÓZSEF: „...a közös rettenetbe belenémult a falu. ...” *Nagy Zoltán Mihály: A sátán fattya*. In: Kortárs, 2001/8

tán Mihály nem annyira a formai tradíciót, inkább mondandójának természetét követi, amikor műfajt teremt." Máskor a mű líraiságára hívja fel a figyelmet.

"Lírai mű, nem is lehetne más, a rítus, a szertartás, amit a szöveg beteljesít, a költészet ősi erőit mozgósítja: Eszter hangjában imák, ráolvasások, gyónások, siratók dallama él tovább. Az élménynek nemcsak az értelem szolgáltat formát, a versszerű történelés a beszédhez igazodó eleven ritmus lenyomata..."²⁴

Horváth Sándor már a kisregény megjelenésekor (a könyv fülszövegében) tudatta, hogy „a költőként és novellistaként is elismert szerző belső monológokra épülő sajátos stílusban, sok esetben a szabad vers eszközeivel élve, képi hatásokra törekedve vetíti elének a vegetálássá degradált életet...". Kiemeli, hogy csak kevesen vállalkoztak nagyobb lélegzetű műben feltárni, megírni Kárpátalja XX. századi történelmének azt a legtragikusabb, legtöbb áldozatot követelő, „vészerhes időszakát”, amelyik az úgynevezett felszabadulás utáni periódus volt.²⁵

Ezekkel a véleményekkel szemben S. Benedek András a következőképpen fogalmaz: „Tóth Eszti egyes szám első személyben előadott monológja, néha könyörgéssé transzformálódó vallomása sokban szcenikus jellegű, nem véletlen, hogy hamarosan a világot jelentő deszkák is megelevenedett. Azok azonban, akik már-már szabad versként értékelték a művet, az elmúlt évtizedek Kárpáti Igaz Szó példányaiból szereztek irodalmi alapműveltségüket, amikor az amúgy más teret és közeget követelő mondanivaló szinte egyetlen megnyilvánulási formája volt a rejtőzködő műfaj, a líra, s amikor versként olvasták a szombati melléklet tanmeséjét is...”²⁶

Görömbei András a regény kapcsán a "tematikai tabukat" felszámoló erőteljesre, a "lírai monológ" által bemutatott kollektív tragikum fontosságára hívja fel a figyelmet. Megállapítja azt a tényt, hogy „az irodalom legbensőbb hivatása az, hogy a maga teremtett világával kifejezze az egyén és a közösség közérzetét, világlátását, világérzékelését. A jelentős műben az alkotó személyiség a maga teljes habitusával, érzéseivel, ismereteivel koncentráltan benne van. A művészi érték nagyon összetett. Sokféle értékelem szintézise, de ezek között az őszinteség, a témával szembeni teljes nyitottság és szabadság erkölcsi kötelességként, a hitelesség kritériumaként szerepel.”²⁷

Pomogáts Béla pedig a "formabontó prózatechnikai eljárások" különlegességét emeli ki. Valamint a könyv "alpmű"-jellegére utal Somos Béla - Sárkány Anna Magyar

²⁴GERLICKI ANDRÁS: *A második mondat* In: Hatodik Síp 1997/3.

²⁵HORVÁTH SÁNDOR: Nagy Zoltán Mihály: *A sátán fattya*, Ungvár 1991 Utószó

²⁶S. BENEDEK ANDRÁS: *A regény ígérete* Pánsíp, 1997/1.

²⁷GÖRÖMBEI ANDRÁS: *A kárpátaljai magyar irodalom fő sajátosságai*. In: *Létértelmezések*.

irodalom Magyarország határain kívül 1949-1989 /1998/ című irodalomtörténete is.

Legújabb kori értelmezések Bertha Zoltáné és Elek Tiboré. Mindkét tanulmány egyaránt leszögezi, hogy a mű olyan nem várt, meglepő teljesítmény, érték, "amelyik nem csupán a kárpátaljai, nem is csak a nemzetiségi, de az egyetemes magyar irodalom legjobbjainak mércéjével is mérhető", illetve olyan kiforrott prózavilágról tanúskodik, amely "pillanatnyilag egyedülálló a kárpátaljai magyar irodalomban"²⁸

Bertha Zoltán „lírizált regényi krónikának“ nevezi amely „a művészi modernség sajátos minőségeivel, esztétikai szuggesztivitásával tudja egy személyes méltóságértékeire érzékeny emberi közösség kálváriájának, szenvedéstörténetének az egzisztenciális mélységperspektíváit felderíteni.“²⁹

Elek Tibor felhívja rá a figyelmet, hogy a "sodró lendületű, de feszesen megkomponált, drámai sűrítettségű, a falusi társadalom, a népi élet mély ismeretéről árulkodó regény a maga balladisztikus atmoszférájával, a pszichológusi pontosságú lélektani realizmusával is a mórliczi, Németh László-i próza világára emlékeztet" ³⁰

Elmondható tehát hogy *A sátán fattya* a kortárs, modern közösségi érdekű magyar sorsirodalom egyik legkiemelkedőbb, időtálló alkotása, „műfajteremtő“ regény remeke, amely „kimondja a kimondhatatlant“ és „siratóénekszerűségével“ a „megmaradás kárpátaljai parancsát“ ³¹közvetíti, sugallja, demonstrálja.

Fél évszázad historikus és pszichikus kataklizmáinak kollektív sorstükkreként újabb prózánk élvonalába helyezhető el: látni és emlékezni tanít, a magyar megmaradás alapkérdéseire felel, megrendítő, szuggesztív hatásformákkal, s a jövő nemzedékek gondolkodásmódját is bizton eligazító esztétikai értéktisztasággal és magasrendű emberiséggel, örök morális érvényességgel.³²

S a szerző mindezt tovább árnyalja a mű belső jelentésgazdagsága, s az a tematikai kitágítás, amellyel a szerző folytatja történetét trilógiává szélesítve a megkezdett elbeszélés folyamatot. A Tölgyek *alkonya* a trilógia második része jóval több bírálatot kapott. Bertha Zoltán úgy véli, hogy a lazább kompozíciója és jellemábrázolási fogyatékoságai miatt kisebb művészi siker, mint amilyen *A sátán fattya* volt. Márkus Béla egyenesen

²⁸GÖRÖMBEI ANDRÁS: *Nemzetiségi magyar irodalmak az ezredvégen*. Debreceni Egyetem Kossuth Kiadó, 2000, 546. old

²⁹BERTHA ZOLTÁN: *Sors és lélek a megalázottságban*. In: Magyar Napló 2000/3. Szám

³⁰ELEK TIBOR: Összegzés és újat kezdés In:GÖRÖMBEI ANDRÁS: *Nemzetiségi magyar irodalmak az ezredvégen*. Debrecen,2000, 478. old.

³¹N.PÁL JÓZSEF: „...a közös rettenetbe belenémult a falu. ...“Nagy Zoltán Mihály: *A sátán fattya*. In: Kortárs, 2001/8

³²BERTHA ZOLTÁN: *Sors és lélek a megalázottságban*. In: Magyar Napló 2000/3. Szám

„kudarcnak“ nevezi a folytatást. Főként a miatt, amit elvetett, illetve amit meghagyott. Elvetette a vallomásos formát, az egyes szám első személyű előadást, kisembereinek, paraszti alakjainak talán leghitelesebb megszólalási lehetőségét. Az egyenes beszéd stilisztikai alakzatát, közlésmódját a függő beszédre cserélte föl. A közvetlenséggel, természetességgel együtt feladta a belülről láttatás esélyét, az egy nézőpont ellenőrizhetetlenül teljes érvényesítését is.³³

„Mint aki megelégette csak portrét rajzolni, és helyette tabló készítésére érez magában erőt: több alakos csoportképpel áll elő, nem azt mutatva, ahogy magukat látják, hanem ahogy ő látja őket. A monológ, a magánbeszéd helyére a szerzői beszédet teszi, a harmadik személyű előadást.“³⁴

Ehhez azonban meghagyta, az írásképpen is megőrizte azokat a formákat és eszközöket, amelyek leginkább a szabad versre emlékeztetnek. A történetmondó, a leíró és az értelmező, magyarázó epikai elemek nem különülnek el, nem különböznek egymástól.

Penckófer János rámutat a folytatás erényeire, úgy véli Nagy Zoltán Mihály eddigi összes megjelent művéhez a „megközelítés legbiztosabb pontját a *Tölgyek alkonya* című könyve adja“³⁵. A sátán fattya második részeként megjelölt szöveg "úgy olvassa" az összes többit is, hogy egyértelműen két problémakört rajzol maga köré. Az első az, hogy a szerző miként választ beszélője számára megfelelő műfajt, a másik pedig az, hogy a mondat milyen helyzetben születik meg. Ebben a tekintetben jól kivehetően mutatja érdemeit és erényeit. „Egy-egy letűnt kor igazi ízét, azt, hogy milyen is lehetett valójában akkor élni sokkal inkább a mondat képes megidézni. És ezt a törekvést vagy ösztönösséget érezni *A sátán fattya* egyénített beszédében is. Ezért a mű értékének a megítélése sokkal inkább eltolódik az "örök emberi" érzéseknek a boncolgatása felé. És hogy ezek az örök emberi érzések a magyar nép és nemzet (egy történelmi korszak) sajátosságai közt ismerhetők fel: hát éppen ez a tény adja meg az "örök emberi" felejthetetlen ízét. Azt, ami nélkül az "örök emberi" a művészetben talán nem is létezik.“³⁶

A trilógia befejező része *A teremtés legnehezebb napja(2004)* a háború poklában fogant „örök fattyú“ hányatott sorsát immár felnőttkorában követi nyomon. Amikor a „gyilkolás mesterségbeli próbájára lélekben felkészülni“ is képtelen, mikor már „se ölni,

³³MÁRKUS BÉLA: *Ballada és beszámoló. Nagy Zoltán Mihály regényciklusáról.* In: Görömbei András szerk. *Nemzetiségi magyar irodalmak az ezredvégen.* Debrecen, 2000.,547.

³⁴Uo.

³⁵EPERJESI PENCKÓFER JÁNOS: *Tettben a jellem. A magyar irodalom sajátos kezdeményei Kárpátalján a XX. század második felében.* Magyar Napló, Budapest 2003.

³⁶PENCKÓFER JÁNOS: *Morális értékjegyek módosulásai* (Nagy Zoltán Mihály írói világa) In: *Közoktatás,* 2004/4-5

se meghalni“ nem tud. Mint Szilágyi Domonkos abszurd verseiben, amikor „nem tanácsos élni“ és „nem tanácsos meghalni“ sem.³⁷

Bertha Zoltán Szabó Dezső, Tamási Áron és a népi írók egyes jellegzetes műveinek meghatározó érzelmeket sem nélkülöző zárlathoz hasonlítja a ciklusbefejezést, a „megnyugvás abban az éltető kishazai atmoszférában, amely mindig is a valóságos és autentikus létértékeket adta és képviselte, amely megtartó erőként szolgált annyi vérzivataros századon keresztül. A szinte tébolyba kergetett anya vezekléstörténete így ível a fiú által bekövetkező kiengesztelődés katarziséig“.³⁸

A regényfolyamnak mégis inkább csak az első darabját tekintik a kritikusok igazi remekműnek, mert a folytatásban már több kompozicionális lazaságot, jellemábrázolási fogyatékoságot fedeznek föl.

1.4. Kárpátalja története a II. világháború utáni évtizedekben

„Területét és az itt élő magyarság lélekszámát tekintve Kárpátalja a „felnégyelt haza“ kisujja lehet csupán - írja esszéjében Nagy Zoltán Mihály - , ám a negyvennégyes szovjet bekebelezés következtében éppen ez a tájegység, illetve annak magyarsága kényszerült a legnagyobb sorscsapásokat elviselni: itt közvetlenül hatott és rombolt a szovjet birodalom példátlanul antihumánus diktatúrája, amely az újraegyesített Kárpátalján maradvá a léleknyomorítás körmönfont módszereinek gyakorlásával egy időben a szó betű szerinti értelmében fizikai létében is megtizedelte az itt élő magyarságot, a ruszinok esetében pedig a nemzeti létezés jogát is eltiporta.“³⁹

Az utóbbi évtizedekben történészek sora kutatta fel és hozta napvilágra a második világháború után történő a tragikus történelmi magyarság megpróbáltatásait.

A háborúban elszenvedett hatalmas vérveszteség után újabb sorscsapások következtek. "Második Trianonként" az (előzőleg visszanyert) óriási tisztán vagy többségében magyar lakta területeket ismét a környező államokhoz csatolták, s a kollektíve bünyösnek kikiáltott magyar népet a legváltózatossabb bosszúálló kínzásoknak vetették alá a győztes hatalmak. Tízezer számra mészároltak le magyarokat a Délvidéken (Jugoszlá-

³⁷BERTHA ZOLTÁN: *Sors és lélek a megalázottságban*. In: Magyar Napló 2000/3. Szám

³⁸BERTHA ZOLTÁN: *Sors és lélek a megalázottságban*. In: Magyar Napló 2000/3. Szám

³⁹NAGY ZOLTÁN MIHÁLY: *Föld virága ...* In Extra Hungariam (A Hatodik Síp antológiája) Bp.-Ungvár, 1992. 105. old

viában) és másutt (Erdélyben is öldöklő-vérengző román terrorcsapatok), nagyszabású kitelepítési programmal igyekeztek őket a szülőföldjükéről száműzni, elüldözni-eltávolítani (a Felvidékről, Csehszlovákiából), mindenütt bevagonírozva-deportálva fogolylágerrekbe, halál- és kényszermunka-táborokba hurcolták őket és így tovább.⁴⁰

Nagy Zoltán Mihály esszéjében megfogalmazza a legfájóbb bajokat. A legelső: deportálások 1944 novemberében. Célja: a magyar férfiak ezreinek elhurcolásával, hogy azok nem zavarják meg Kárpátalja Szovjet - Ukrajnával történő „újraegyesítését“. 1991. szeptember végén, a KGB Kárpátalján olyan dokumentumokat hozott nyilvánosságra, amely bizonyítja, hogy a férfilakosság deportálása a szovjet hadvezetés előre kitervelt cselekedete volt. A tikos okmány arról tanúskodik, hogy az NKVD- csapatok 1944. november 18 és december 16 között összesen 22 951 férfit irányítottak a szolyvai gyűjtőtáborba. ⁴¹

A másik ok a nemzettudatvesztés, amely hosszú évtizedeken át folytatott szüntelen ideológiai agymosás eredménye. A magyarság soraiban a történelmi folytonosságtudat is meggyengült, mert nem tanították a magyar történelmet. A folytonos megalázottság következtében törvényszerűen kitermelődött a nemzeti nihil és kisebbségi érzés, azonban szerencsére nem vált tömegessé a magyarság soraiban.⁴² A '44-es megszállás brutalitását a civil magyar férfilakosság "malenkij robot" jelszóval történő összefogdosása, munkaszolgálatra, tömeges éh- és fagyhalálra kárhóztató büntetőtáborokba, "gulagokra", Szibériába szállítása, internálása, a kistulajdonosi (polgári, paraszti, iparos) rétegek kisemmizése, az értelmiség szétverése (likvidálása, bebörtönzése), a könyvtárakban a magyar nyelvű kiadványok megsemmisítése, a (szellemi és intézményes) vallási hagyományokkal (s konkrétan az azok képviselőivel) való leszámolás, az államosítás, a kolhozosítás agresszivitása követte. Az emberek "nemcsak jogfosztottá váltak, de elvesztették a fizikai létezés minden biztosítékát is"⁴³ s a rabként elpusztítottak pedig "temetetlenek maradtak"⁴⁴.Egyetlen bűnük magyarságuk volt"⁴⁵

A kisebbségbe taszított-nyomorított magyar népesség kizárólag nemzetiségi mivolta miatt volt kénytelen elszenvedni ezeréves szülőföldjén a "kettős elnyomás"

⁴⁰ BERTHA ZOLTÁN: *Sors és lélek a megalázottságban*. In: Magyar Napló 2000/3. Szám

⁴¹ BOTLIK JÓZSEF - DUPKA GYÖRGY: *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó. 1993. 359 p.

⁴² Uo.

⁴³ S. BENEDEK ANDRÁS : *Kárpátalja története és kultúrtörténete* , Berényi Könyvkiadó Budapest 1994

⁴⁴ CZINE MIHÁLY *Kisebbség és irodalom* Madách Kiadó Pozsony,1992

⁴⁵ Ahogyan a Dupka György szerkesztette Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól főcíme is szól; ld. még Botlik József - Dupka György: Ez hát a hon...

minden gyötrelmét - a totális önkénynek való kiszolgáltatottság emberi fájalmát tetéző etnikai üldöztetést: a nyelvi- kulturális-történelmi identitásvesztés szörnyűségeit. S azt a tragikumot, hogy minderről a további félévszázadig beszélni sem lehetett, mindegyikre az emlékezés is tilos volt.⁴⁶

A feltáratlan múlt azonban Kárpátalján sem maradhatott az örökkévalóságig elhallgatásra ítélve. A hazugság huszadik századi világméretű korszaka után valamelyes fény derült nemcsak általában a világgommunizmus mintegy százmilliós nagyságrendű áldozatszámára, hanem a kárpátaljai magyarság iszonyatos veszteségeire is. Az elnyomás tényét évtizedekkel korábban Kovács Vilmos és köre világgá kiáltotta.⁴⁷ Valamint legutóbbi évtizedben a kárpátaljai szellemi-kulturális élet már számot vethetett sorsával, történelmével, önazonosságával. Számos kiemelkedő író - Balla László, Balla D. Károly, Vári Fábrián László, Dupka György, Fodor Géza, Nagy Zoltán Mihály, Füzesi Magda, Zselicki József, Horváth Sándor, Kőszeghy Elemér, Tárczy Andor stb. - tárta fel a nemzeti közösségi léthelyzet időbeli és lelki dimenzióit - történelmi, dokumentáris, szépirodalmi, művek sorában.⁴⁸

A kárpátaljai magyar irodalom sajátosságát és állandóan fojtogatott méltóságát a történelmi kényszer adta, együtt annak sorvasztó lehetetlenségeivel. Csupán létezési jogának folyvást való bizonygatására is évtizedek mentek el, s amikor a hatalmi prér engedni látszott, mindaz a nyakába szakadt, amit másutt helyel-közzel már a hatvanas évektől el lehetett végezni. Nemcsak azoknak a korábban szinte teljesen hiányzó intézményi, szervezeti kereteknek a megteremtéséről van szó természetesen, amelyek azóta örömdetesesen megszaporodtak, hanem ama szellemi és nemzettudati tényezőknél az – akár orvosi értelemben vett – rehabilitálásáról is, amelyeket az 1944-es fordulat után könyörtelenül szétapostak e tájon, hogy helyébe a szovjet üdvtörténet lélek- és tudatvesztő maszkját nyomják irodalmastul, mindenestül.⁴⁹

Ennek az irodalomnak a formai, poétikai, szemléleti karakterét, csak a totális elzártágban kéznél lévő, a helyi népköltészet és az emlékeztörténelem elemeibe kapaszkodó minták, szereptudatát pedig a megszagotott (nemzet) tudat gyógyításának és újjászövésének parancsai adhatták, s nem a fejlődésre képtelen bezárkózó hajlam.⁵⁰

⁴⁶BOTLIK JÓZSEF - DUPKA GYÖRGY: *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó. 1993. 359 p.

⁴⁷PÁL GYÖRGY: *A magyar irodalom Kárpátalján (1945–1990)*. Nyíregyháza, 1990. 195–196. old.

⁴⁸Uo.

⁴⁹Uo.

⁵⁰N.PÁL JÓZSEF: „...a közös rettenetbe belenémult a falu. ...” *Nagy Zoltán Mihály: A sátán fattya*. In: Kortárs, 2001/8

II. FEJEZET

A TRILÓGIA BEMUTATÁSA

2.1 A sátán fattya

A cenzurális kötöttségektől való megszabadulást követően, 1991-ben a költő, író Nagy Zoltán Mihály vállalkozott arra a művészileg is kényes feladatra, hogy egy fiatal lány történetébe sűrítse a vészterhes 1944/45-ös évek fordulójának közösségi méretű drámáját.

„Kárpátalja XX. századi történelmének legtragikusabb, legtöbb áldozatot követelő időszaka az úgynevezett felszabadulás utáni periódus volt. A két világháború együttevége nem követelt annyi emberáldozatot e vidék magyarságától, mint az új rend új intézkedései. A munkaképes magyar férfiak tízezreit hurcolták a sztálini lágerekbe, s az itthon maradottaknak el kellett viselniük mindazt a megaláztatást, nyomort, amelyet a szovjetrendszer kényszerített rájuk szocializmus címén.

Ezekről a tetet-lelket nyomorító évekről vall kisregényében Nagy Zoltán Mihály. A szerző egy apró magyar falu lakóinak életét ábrázolva tárja elénk a megpróbáltatások, közös és egyéni tragédiák szövedékét. Művének központi alakja egy meggyalázott fiatal lány, akinek mindkét fivére az új kor áldozata lett, s aki hasztalan sóvárog a szerelemre, mert választottját is máshová vezérli kérlelhetetlen sorsa. Ám a halál, a kiszolgáltatottság tényénél is megrázóbb, megdöbbentőbb a minden értéket, minden emberit elpusztító, mindent és mindenkit a maga képére formáló hatalom ábrázolása.

Nagy Zoltán Mihály kisregényének megjelenése kétségtelenül jelentős esemény a kárpátaljai magyar irodalom életében, hisz prózaíróink közül ez idáig csak kevesen vállalkoztak arra (itt Kovács Vilmos és Balla László regényeit említhetjük), hogy nagyobb lélegzetű műben tárják az olvasó elé újabb kori történelmünk e vészterhes időszakát.“- e sorokkal mutatja be Horváth Sándor a könyv fülszövegében a művet az olvasónak.

A Sátán fattya azonban irodalmi értékeivel, témájával, az évtizedekig elhallgatott atrocitások bátor kimondásával nyert fontosságot. Csakhogy a bátorság nem esztétikai kategória. Ha most, több évtized után is lebilincselő és felkavaró olvasmány, annak

művészi okai kell hogy legyenek. Vannak is. A regényben nemcsak a már jól ismert tragikus események, történeti igazsága és az író hűsége ragadja magával az olvasót, hanem a megformálás módja, a téma sajátos és egyéni kezelése, a dokumentális életanyag ábrázolása és művészi formába öntése is. „A könyv nemcsak dokumentum és hiteles korrajz az 1944-es deportálásokról, hanem elsősorban szívfájdító, késői rekviem is szinte klasszikus balladáinkra emlékeztető hangvételben. Epiko-lirai rekviem, egyetlen hatalmas körmondatban az áldozatokért, a megalázott és megszégyenített magyar lányokért és asszonyokért. Tóth Eszter története, a kisregényben rögzített eseménysor megdöbbentően, kínosan brutális megpróbáltatás és megszégyenítés. Tóth Eszter a „felszabadító harcosok kéjvágának“, a brutális erőszaknak esik áldozatául. E meggyalázó iszonyat után következnek a fiatal lány szenvedéstörténetének részletei hol a felindulás és fásultság, hol a megalázottság és a szégyenérzet, de szinte mindvégig a kiszolgáltatottság és a permanens rettenetes állapotában, egészen a regényzárlatban felselő örületig.“⁵¹

Nagy Zoltán Mihály egyetlen hatalmas hosszú mondatból építi fel egy tudatregényt. Tóth Esztere alakja Németh László nőalakjaival rokonítható.⁵² Olyan szenvedéstörténet ez mű, amely énregény jellegzetes gyakorlatával egyetlen személy meghurcoltatásain, egyéni tragédiáján keresztül tekint a világra. Tóth Eszter, asztalos Tóth Mihály lányának az élete vonul el előttünk. Az ő szavait halljuk a történetekből, az ő gyötrődései, megszállott rögeszméi jelennek meg a regényben, szinte időtlenül, a személyes sors megpróbáltatásaival, egy megbomlott elme kényszerű ismétléseivel. Tóth Eszter beszéde szabálytalan, zaklatott, hangja hol dörömbölő, hol sikolyt keltő, hol áhítatos imádkozás, hol pedig átkozódás.

„én , Tóth Eszter,

asztalos Tóth Mihály megesett lánya,

akinek

ártatlanságát erőszakkal veszejtették el a bitangok,

akinek

megadatott a kín, önnön testével táplálni és világra hozni a sátáni szörnyetegek valamelyikének

ivadékát,

⁵¹PÁL GYÖRGY: *A magyar irodalom Kárpátalján (1945–1990)*. Nyíregyháza, 1990. 195–196. old.

⁵²PENCKÓFER JÁNOS: *Hatvanból harminc. Nagy Zoltán Mihály három évtizedes alkotói pályájának vázlatja*. In: *Együtt*, 2011/1

akinek jó testvérét megölte, meg-öl-het-te ártatlanul egy hatodik emberszörnyeteg(...)

A mű fejezetekre tagolódik, amelyek azonban valamiképpen egybemosódnak, mint Eszter tudatában maguk a rémes emlékek is, és alig-alig válnak el egymástól. Ezzel összhangban maguk a fejezetcímek sem igazi címek, csupán a végtelen mondat, a fájdalmas tudatfolyam kiragadott, tipográfiai is alig kiemelt foszlányai, kulcselemei. Az időrendet sem bontja meg ilyen-olyan bravúrral vagy rafinált megoldással ez a szerkezet: kronologikus sorrendben hangzanak el az események. Ugyanakkor megfigyelhető a történések elrendezésében egy sajátos hullámváz: váltakozva következnek egymásra kissé derültebb, reménykedőbb, már- már a feloldás, a kibontakozás reményével kecsegtető részek, majd még annál sötétebb a kilátástalanabb szakaszok. Ez a kettősség jellemzi az indítást és a zárást is.

A regény azon művek közzé sorolható, amelyek nem valamiféle csattanóként tartogatják a legfeszültebb jelenetet, hanem mindjárt a mű elején elvezetik hőseiket oda, hogy a következőkben már csak ennek a következményeit látjuk kibontakozni. Így van ez itt is: a legdrámaibb rész, amelybe Eszter ártatlanságát orosz katonák „elveszejtik“ mindjárt a mű elején következik be. S ettől kezdve minden ebből következik: a kétségbeesés, a család összeomlása, a faluközösség katasztrofális gesztusai, vőlegénye elbizonytalanodása és végül a téboly.

A regény zárlatában jelenik meg az a bibliai vízió, amely az ártatlanság példázataival felszabadítja Esztert, aki már nem tud azonosulni önmagával, önkívületi állapotba kerül, s lelke csak a víz által tud megszabadulni a feldolgozhatatlan rettenettől.

„ne félj a víztől, nem árthat nekünk a víz, Jézus is járt a vízen, mert ártatlan volt, büntetlen volt, látod, a víz tetején járunk, hát persze, mi is ártatlanok vagyunk, kisfiam.“

A víz minden szennyet, mocskot elmosó ereje a megtisztulást hozza nem csak Eszter, de fia számára is. A vízen járás motívuma jelképezi a Krisztusi ártatlanságot, de jelképezheti a keresztséget is a bűntől való megtisztulást.

2.2. A tölgyek alkonya

Tölgyek alkonya- írja Nagy Zoltán Mihály regényciklusa második részének elejére. Márkus Béla igen érdekes szemszögből világítja meg e mű címét. Úgy véli „ha egyáltalán nem ismernénk a szerzőt s életkorát, akkor akár metaforikus sugallatúnak is vélhet-

nénk a címet. Túl azon, hogy a mű legvégén az elbeszélő a haláltusájában tehetetlenül heverő öregember hősét hasonlítja egy kidöntött, lecsonkolt tölgyhöz, maga a regény, is mint mű egész, mint *A sátán fattya* címmel megjelent első rész folytatása a szerzőre vonatkoztatva nem a hajnal, nem a merész ívelés örömét kelti, hanem az alkony, a hanyatlás nyomasztó képzetével terhes⁵³.

A mű kezdete megerősíti azt a néma feloldást, amelyet *A sátán fattya* végki-fejletében láthatunk: Eszter már nem tud azonosulni önmagával, önkívületi állapotba kerül, s lelke csak a víz által tud megszabadulni a feldolgozhatatlan rettenettől. A víz minden szennyet, mocskot elmosó ereje a megtisztulást hozza mindkettőjük számára. A víz-en járás motívuma jelképezi a Krisztusi ártatlanságot, de jelképezheti a keresztséget is a bűntől való megtisztulást. Eszter fia találkozása általi gyógyulásával indul a történet, de ezzel Tóth Eszter kálváriája véget is ér. Bár sosem szabadul meg a gyászruhától, s alakja sem tisztul meg a közösség szemében. „Eszter alakja a háttérbe sötétlik, hiába vágyja az olvasó a tisztaságot, ezt a történetmondást a társadalmi berendezkedés, különböző fondorlatai, a történelmi események alakítják.”⁵⁴

A sátán fattyában az író az egyén sorsán keresztül mutatja be a közösség sorsát. A folytatásban viszont Nagy Zoltán Mihály fokozatosan tágítja, a regénybeli világlátásunkat elbeszélőként számol be a család, a falu, a közösség sorsáról. *A sátán fattyában* Eszter a főhős, ezt mutatja az egyes szám első személy is, míg a Tölgyek alkonyában az egyes szám harmadik személyben azt sugallja az író, hogy nincs főszereplő: sorsokat látunk, családokat, a falut, ahogy megpróbálja felfogni a körülötte lévő szörnyűségeket, a kolhozosítás folyamatát, az erkölcsi értékek megbomlását. Az eddigi értékrend teljes átalakuláson megy keresztül, az új rendfokozatosan tiporja szét a morálra épülő értékrendet, csak az tud érvényesülni, aki minden értéket, eltapos. Beszámol a fejleményekről, eseményekről, esetekről tudósít, illusztrál ahelyett, hogy belülről láttatva megjelenítene őket.

Megszégyenítése és kiközösítése csakúgy, mint a falu kolhozának tönkremenése a jó-rossz végleteiben, a romantikus szembeállítás sablonjaiban gondolkodó narrátor ítélethozatala. Stílusa azonban távol esik a tárgyilagostól, nem is tárgyyszerű, de nem is higgadtan érvelő. Mai bírák könyve helyett sokkalta inkább ódon emlékkönyvekbe illik.

A regény egyetlen egy mondatában, mint valami szabadon és végeláthatatlanul

⁵³MÁRKUS BÉLA: *Ballada és beszámoló. Nagy Zoltán Mihály regényciklusáról*. In: Görömbei András szerk. *Nemzetiségi magyar irodalmak az ezredvégen*. Debrecen, 2000.,547.

⁵⁴PENCKÓFER JÁNOS: *Civódó tündérek prédája. Műfaj és mondat kérdése Nagy Zoltán Mihály lírai történetmondásában*. Magyar Napló, 2000/3

hömpölygő óriási áradatban, hullámoznak egymásra szavak, sorok, szakaszok. Néha egy szó egy sor, néha kettő, máskor egynéhány, a nyolc-tíz sorból álló bekezdések már ritkák: mintha ami az első részben a főszereplő-elbeszélő zaklatottsága volt, az itt, a folytatásban a megnevezetlen, helyzetében meghatározhatatlan elbeszélő hevülete, nyugtalansága volna. Az elbeszélő mintha egy szuszra akarna végigfutni az újabb esztendőket, a majdnem másfél évtized családi történésein, közben, azaz futtában, mintegy jelzőkarókat verve le, a történelmi hitelesítés eszközeit. Ezek közül Sztálin halála valamint a Pesten kitört forradalom, 1953 és 1956 emelkedik ki.⁵⁵

„úgy fél ez az ország, a rendszer a világtól, mint
ördög a szenteltvíztől,
az egész ország egy nagy udvar, szegesdróttal körülkerítve, sehol másutt nincs ilyen,
csak azt nem tudom, mitől félnek
meg fog bukni
ez a rendszer, ez az ország,
ki hallott már olyat, levágni, elvenni
az ősi telkeket
én mondom Mihály, ez
nem Unió,
ez
Unni Jó,
ez a teméntelen igazságtalanság.

A regényben Tóth Mihály alakját látjuk kibontakozni. Aki talpig becsületes, jóérezésű parasztember ő tisztán lát, a dolgok lényegi voltára figyel. Nem képes semmilyen hatalom béklyója alá kerülni. A megmaradás, élni akarás, a becsület példaképeként táruul élénk. Az ő „alakjában sikerült koncentráltan felmutatni mindazon értékeket, melyek a közösség erejét, öntudatát, megmaradásának esélyét adhatják.“⁵⁶

Tóth Mihály éli az életét „ahogy lehet“, azt vallja „az ember tőrjön engedelmesen“. S az ő sorsa valóban a tőrés. A műben megmutatkozik a magyarság helyzete a szovjetrendszer szocialista-kommunista építkezésében. „A kisregényben leginkább mégis az a szerzői szemlélet érvényesül, hogy a világ kétosztatú, így a rossz és a jó megosztottsága motiválja, viszi mindig tovább a beszédet. Ez a kettősség valójában nem más,

⁵⁵PENCKÓFER JÁNOS: *Civódó tündérek prédája. Műfaj és mondat kérdése Nagy Zoltán Mihály lírai történetmondásában.* Magyar Napló, 2000/3

⁵⁶Uo.

mint a morálon nyugvó életszemlélet irodalmi leegyszerűsítése.⁵⁷

A műben Eszternek begyógyulnak a sebei, nyugalmas öröme talál fiában, amikor azt látja hogy Tóth István, teljes jogú, megbecsült embere Szilas népének:

„milyen jó az Isten,
hagyta megérni ezt a percet,
amikor helyre billentek a dolgok, merthogy
az ő fia
most már
nem muszka fattyú, nem a
sátán fattya,
a származása senkinek eszébe se jut

S ahogy azt látjuk miként alakul át a Pista, miként válik megbecsült emberré, előttünk egy másik kép, épp az ellenkezője. Tóth Mihályt meggyötörte, beleroppant kézi munkájának halálos ítéletébe. A sok generáción át nevelt és féltve őrzött budaháti tölgyest kiirtották, helyén már csak tönkök néma sokasága áll: „kipusztítva az egész, csak volt, már nincs,

budaháti tölgyes,
indulat vasmarka szorítja szívét, úgy érzi a lelkében
megpattant valami, felbillen, összeomlik a nyugalmas belső egyensúly“
„arra gondol mennyi
ütést,rúgást, rossz szót
kapott annak idején a lágerben
az orosz katonáktól
és túrta, eltúrta,
mert tudta,ha
emberi módon védekeznek, tiltakoznak, még rosszabb, az utolsó szuszt is kiverik belőle
az idegenek, de hogy a saját falu- és fajtájabelije
bánjanak így vele, azzal nem tud, megbékélni“

Tóth Mihály megtört komoran szófukarrá vált végképp, érdeklődése a világ dolgai iránt megcsappant, örökké befelé, magába fordul, mintha azt vizsgálná mit ér a hatvanegynéhány esztendő, amelynek súlya alatt mindinkább rogyadozik a lába.

Aztán jön a vihar, ami fokozatosan erősödik, ugyan úgy, mint a fájdalom Mihály

⁵⁷PENCKÓFER JÁNOS: *Civódó tündérek prédája. Műfaj és mondat kérdése Nagy Zoltán Mihály lírai történetmondásában.* Magyar Napló, 2000/3

szívében. Az elbeszélő kiválóan ábrázolja a vihar egyre erősebb, mindent elsöprő voltát szinte magával sodorja az olvasót a szó áradat: heves zivatar, balsejtelem, nagy erejű szél, tombol, zuhog, „reccsen, rossz sejtelem, ítéletidő, dühöng, röpdös dörgés villámlás égi háború.

„a vén szilvafa a szeme láttára fordul ki tövestől a földből,
meghal,
Mihály hirtelen nagyon magányosnak,
legyőzöttnek, elhagyatottnak
érzi magát
szent meggyőződése, hogy
Isten az ítéletidőt
az elgonoszult emberek
büntetéseként rendelte, csak nem fér a fejébe, miért
így büntet az Úr,
bűnösöket és vétlenekeket egyetlen, ugyanazon csapással.“

S nemcsak a regényben de a regényfolyamban is utoljára halljuk, Mihály alázas szívű, áhítatos imáját: „Uram, szállhat a sóhaj feléd, tán szándékodban sincs az irgalom, irántunk, bocsásd meg, ha bűnösen szólok, de mit mondhat, gondolhat az emberfia, aki egyedüli oltalmat nálad, tőled remélhet ebben az elgonoszult világban, és éppen te sújtod ennyire“.

S a regény befejezéseként következik az egész művet átfogó metafora, melyben Tóth Mihályt egy budaháti tölgyhöz hasonlítja, melynek gyökerei olyan mélyre nyúlnak, hogy ellenáll minden viharoknak és szélnek. Nagy Zoltán Mihály úgy ábrázolja a halált, hogy az nemcsak Tóth Mihálynak, de az olvasó számára is megnyugvást hoz.

„letudta a földi pályát,
mint kidöntött, lecsontolt
budaháti tölgy,
tehetetlenül hever, szava, szemefénye elakad, kiapad, megtörik, unokája bevonulása előtt három nappal, egy alkonyi órán
csöndesen, észrevétlenül, tusakodás nélkül
elalszik,
arcát kisimítja, megszépíti a kegyes halál“.

2.3.A teremtés legnehezebb napja

A sátán fattya trilógia befejező része a háború poklában fogant „örök fattyú” hányatott sorsát immár felnőttkorában követi nyomon: hogyan sorozzák be szovjet katonának, miként kell végigszenvednie az idegenérdekű erőszakoskodás kényszereit. Az ötvenhatot és a hatvannyolcas prágai tavaszt is sárba tipró diktatúra összes gaztettének és emberellenes mentalitásának akkoriban végeláthatatlannak érzékelt történelmi közegében, fojtogató légkörében, amikor a „gyilkolás mesterségbeli próbájára lélekben felkészülni” is képtelen, mikor már „se ölni, se meghalni” nem tud. Mint Szilágyi Domonkos abszurd verseiben, amikor „nem tanácsos élni” és „nem tanácsos meghalni” sem.⁵⁸

A regény morális szálakkal átszőtt történet⁵⁹ melyben Tóth István jellemfejlődését mutatja be az író. E tekintetben tehát valamelyest a fejlődésregény kategóriájába is besorolható. Ez a jellemfejlődés a katonai „kiselejtezéssel” indul, de szerepet játszik benne a szerelem beteljesedése, majd szerelmének elvesztése, a hivatali állás, majd az onnan való kibocsátás, a városba költözés, a gyári munka, a tanulás, a tanítás és végül az otthonra lelés.

Tóth István összetett jellem, hordozza a „muszka” származásának a terhét, benne van Eszter érzékeny, sokat tűrő jellem és nagyapja erős tanítását is követi mindenkor. „kisfiam, jegyezz meg mindent, egyszer majd emlékeztess rá a világot, mi mindent eltűnk át, viseltünk el,”

Zaklatott lélek ő is akárcsak Eszter, amikor már nem tudja elviselni azt, hogy a közösség, a focicsapat, amely egykor őt éljenezte, most miként taszítja ki, miként fordul ellene, akkor felötlik benne a kétely, a vád, anyja iránt.

„nem vagyok kisfiú,

bár az lennék, bár

ne is lennék,

minek, ha

engem

senki emberszámba nem vesz, mindenki fattyúnak, bitangnak tart, katonakurva zabi kölykének, de miért, mi-ért, ezt akarom megtudni végre,

mi az igazság, maga tudja, vallja be, mert én ezt így

⁵⁸BERTHA ZOLTÁN: *Sors és lélek a megalázottságban*. In: Magyar Napló 2000/3. Szám

⁵⁹PENCKÓFER JÁNOS: *Hatvanból harminc. Nagy Zoltán Mihály három évtizedes alkotói pályájának vázlat*. In: Együtt, 2011/1

nem
bírom
tovább, „

Ettől kezdve keresi létének az értelmét, azt hogy mi végre van a világon. Renge-
teg küzdés, és megpróbáltatáson megy át míg végül tanítóként megbecsült ember lesz,
ám a sors nem ilyen kegyes.

„én nem akarok jó lenni,
István bácsi jó volt hozzánk, mégis elküldik,
mindig csak a jókat bántják,
miért nem a jó emberek írják a törvényeket, ez
nem igazság.“

Láthatjuk tehát a regényben, hogy Tóth István miként válik tanítóvá, forradal-
márrá, s miként fogadja vissza szülőföldje világa, hogyan lel benne újra otthonra, „béké-
vé szelidül a lélek háborgása, rendet teremt a nyugalom, hiszen hív a falud, a fajtád, és
te futsz boldogan vissza a csordádhoz“.

Szabó Dezső, Tamási Áron_és a népi írók egyes jellegzetes műveinek megható
érzelmeket sem nélkülöző zárlathoz hasonló ez a ciklusbefejezés, a megnyugvás abban
az éltető kishazai atmoszférában, amely mindig is a valóságos és autentikus létértékeket
adta és képviselte, amely megtartó erőként szolgált annyi vérzivataros századon keresz-
tül. A szinte tébolyba kergetett anya vezekléstörténete így ível a fiú által bekövetkező
kiengesztelődés katarziséig.⁶⁰

⁶⁰ BERTHA ZOLTÁN: *Sors és lélek a megalázottságban*. In: Magyar Napló 2000/3. Szám

III. FEJEZET

ÍRÓI VILÁG

3. 1. Az elbeszélői technika váltakozásai a regényfolyamban

Nagy Zoltán Mihály *A sátán fattya* című kisregényével „műfajt teremt”⁶¹. Ő az epikában sem pusztán a cselekményt tartja fontosnak, hanem a gondolatot, amit az ki tud fejezni. Ezzel függhet össze a szerző írástechnikai törekvés is. Ugyanis a hagyományos írástechnikai módszer mellett prózájában az epikus ábrázolást a líraisággal próbálja összevonni, és ennek vizuálisan is érzékelhető formát ad.⁶² Olyan narrációs technikát dolgoz ki amely felidézi századelői modern tudatd áramát és egyúttal az expresszionisztikus avantgarde szövegtípussal társul: „a szétáradó önmegjelenítés szabad verssé, versprózává lirizálódó-szubjektívizálódó nyelviségével. Egy mondatként hullámzik végig a történetmondás, a szókapcsolati, asszociációs és gondolathatárokat csupán a beszélés folyamat végteleníthetőségét jelző vesszők tagolják; de a versszerű tördelés változatossága a vallomásos emlékezés, a leíró eseményábrázolás és a reflexív önértelmezés értelmi-hangulati összetettsége szerint a legkülönfélébb belső, pszichikai ütemmozgásokat képes mintegy lekottázni. A hol lelassuló, hol nekilendülő, az olykor szétszakadozó, máskor hömpölygővé duzzadó dikció monotonná sohasem váló ritmikáját a lelki kín és zaklatottság, az érzelmi viharzások önelvűsége alakítja ki; a lamentáció, a sirámos panaszáradat, a zokogássá fajuló fájdalomkitörések (a sikolyok, a "dörömbölő" rettenetek, a "dübörgő" indulatok) menetét a szöveg zeneiség híven és megrendítően közvetíti.”⁶³

A sátán fattya én- regény. A szerző egyes szám első személyben Tóth Eszter tudatába helyezi, az olvasót onnan tekint ki a világra, mint Német László az *Iszonyban* és más regényeiben. Csak azt látjuk amit asztalos Tóth Mihály megesezt lányának a tekintete befog. S olyanak is látszik minden körülötte amilyenek hol búskomorságtól gyötört, hol láztól csillogó szemével látja, és amilyenek az önelveszejtés kísértései közben zaklatott lelkével megítéli.⁶⁴ S az a világot, amit ő lát az sokszor lepel alól nézi. Mint ahogy a regény elején is ruhájával takarták el a katonák a szemét, így csak a fekete le-

⁶¹GERLICKI ANDRÁS :*A második mondat* In:Hatodik Síp 1997/3.

⁶²PENCKÓFER JÁNOS: *Hatvanból harminc. Nagy Zoltán Mihály három évtizedes alkotói pályájának vázlata.* In: Együtt, 2011/1

⁶³ BERTHA ZOLTÁN: *Sors és lélek a megalázottságban.* In: Magyar Napló 2000/3. Szám

⁶⁴MÁRKUS BÉLA: *Ballada és beszámoló. Nagy Zoltán Mihály regényciklusáról.* In: Görömbei András szerk. *Nemzetiségi magyar irodalmak az ezredvégen.* Debrecen, 2000.,547.

plen keresztül jelent meg előtt az őt ért csapás. Aztán Ferenc halálával is egy újabb szenvedés homályosítja látását:

„attól kezdve

mintha áttetsző hártyába burkolódzott volna minden megszokott és szokatlan tárgy, esemény és maguk az emberek, s főleg a dolgok

értelme,

ez a hártya kirekesztett a világból, le a mélybe, ismeretlen mélységbe taszított a lélekre nehezedő iszonyatos súly,“

A tudat, amelybe az olvasó belehelyezkedi, láthatjuk, hogy egy keserű, a fájdalomtól, homályosan látó tudat, a regényzárlatból kiderül egy meghasadt tudat.

„a saját hangomat hallom....

a tükörhöz megyek, beszélek ahhoz a másik archoz

teszi ugyanazt amit én,

szemé benevetek, visszanevet,“

Eszter a félresiklott élet, megalázó perceit, óráit, éveit éli át újra. Ám a személyes sors felelevenítésének, újraélésének helyzetét, nemhogy nem rögzíti, de nem is jelzi. Meghatározatlan marad, mind időben, mind térben a visszatekintés távlata. Ezáltal az oka is.⁶⁵

Elbeszélői technikájának a megjelenítése is újszerű. A regény voltaképpen egy hosszú, több sorba tördelt, sőt esetenként végtelen mondat. Első pillantásra azt gondolnánk, hogy a bibliai zsoltárok imitációja, annál is inkább, mert tagolásában, tördelésében egyfajta gondolatritmus érvényesül, és hangoltsága is olyasféle zaklatottságot és kétségbeesést, elfulladás légzést imitál, mint a zsoltárok némelyike.⁶⁶ Egy példa *A sátán fattyából* :

„....és eljött a nap ,
augusztus másodikán

két kéve közt a Palajon

világra hoztam a fattyut,
búzát arattunk, fél holdnyi volt még,

⁶⁵MÁRKUS BÉLA: *Ballada és beszámoló. Nagy Zoltán Mihály regényciklusáról*. In: Görömbei András szerk. *Nemzetiségi magyar irodalmak az ezredvégen*. Debrecen, 2000.,547.

⁶⁶N.PÁL JÓZSEF: „...a közös rettenetbe belenémult a falu. ...“*Nagy Zoltán Mihály: A sátán fattya*. In: Kortárs, 2001/8

édesapám elől a kaszával, anyám a markot, öcsém a kévét szedte, kötötte, én hordtam, keresztbe raktam...”

A sorok egyenetlen hosszúsága, egyértelműen emocionális-indulati tartalmakat hordoz, túlmegy azon a határon, ameddig a zsoltár alakzatai tágíthatók. De mégis ezen a vidéken érdemes keresnünk Nagy Zoltán Mihály bekezdés-tagmondatának előképeit, méghozzá a zsoltár-hagyományban is gyökerező klasszikus avantgárd, az expresszionizmus és fejleményei poétikájában. Az író ezekből az előképekből teljesen egyéni, eleven, érzékletes és sodró lendületű nyelvi idomot alkotott.⁶⁷

Eszter mondatának számtalan részén érezni naiv megoldásokat és hallani színpadias felhangot. Ez éppen azokon a helyeken fordul elő a leggyakrabban, ahol a prózai indíttatású elbeszélés valamint a lírai epika a szokottnál is közelebb kerül egymáshoz, ahol jobban enged a szerző a költői megoldások kínálta lehetőségeknek.⁶⁸

"akinek

ártatlanságát erőszakkal veszejtették el a bitangok,

akinek

megadatott a kín, önnön testével táplálni és világra hozni a sátáni szörnyetegek valamelyikének ivadékát,

akinek

fajtaját birkamód terelték idegen katonák, idegen földre idegen érdekek prédájaként elemészteni,

akinek

jótestvérét megölte, meg-öl-het-te ártatlanul egy hatodik emberszörnyeteg,

én

mi másra rendeltettem,

csakis a sötét viseletre,

nem ölthetek többé

búfelejtő tarka ruhát

meggyalázott testemre, ördögi kéjjel megtaposott, gyászba borított lelkem fölé,

keserű megnyugvással töltött el ez a felismerés, úgy éreztem,

rejtélyes erő emel magasba,

fajtám, falubelijeim mindennapi fájdalma fölé,

⁶⁷PENCKÓFER JÁNOS: *Civódó tündérek prédája. Műfaj és mondat kérdése Nagy Zoltán Mihály lírai történetmondásában.* Magyar Napló, 2000/3

⁶⁸N.PÁL JÓZSEF: „...a közös rettenetbe belenémult a falu. ...” *Nagy Zoltán Mihály: A sátán fattya.* In: Kortárs, 2001/8

s bár ugyanúgy érzekelem a kimondhatatlan kint, mint ők,
már
külön világban létezem,
másként látok, másként gondolkodom,
helyettük, őértük, és
magamért,
magamért is, (...)

A trilógia második része a *Tölgyek alkonya* is hosszúmondat. A sátán fattya folytatásaként jelenik meg, de itt már nem Eszter beszél, nem én- regény, nem tudatregény, egy "ismeretlen" narrátor adja elő az eseményeket. A forma ugyan hasonlít az első mondathoz, "a szabad versre emlékeztető tördelés" megmaradt, de a funkciója nem a zaklatottságot, nem a lélek elbeszélhetetlen szenvedését segíti. Ebben a részben nincs ilyen. A töredezettség még leginkább a kis (falu) közösségben mutatkozó apró bomlásokat tudná jelképezni. Viszont a narrátori hang többnyire bizakodó, ez a szemlélet az élet nyomorúsága mellett képes meglátni annak szépségét is. A szemlélet, az elbeszélte tartalom, valamint *A sátán fattyától* öröklött forma nem az első részben érzett szervességet nyújtja. Módosult a forma funkciója.⁶⁹ Az egyes szám harmadik személyben előadott beszéd az énekmondókhoz, a krónikásokhoz hasonló módon meséli el az eseményeket. Kívülállóként ábrázolja a világot, mégis érezni, hogy a beszélőnek személyes köze van az elmondottakhoz. Az egyes szám harmadik személyre váltott előadás távolságtartó természete, ugyanakkor a személyes közelség érzete, a történelmi események számbavétele, a több mint tíz éves időszak felölelése sajátos jelleget ad a krónikás beszédnek. Így, ebben a tördelésben, lazaságában a hosszúmondat sokkal inkább kelti azt a hatást, hogy a történelmi események sodrában bemutatott élet hiteles leírás, és egyben művészi erővel is bír. Megnő az egyes szavak, szókapcsolatok szerepe, többet sejtetnek, mint amennyit valójában jelentenek, mint amennyit képesek valóban kitakarni.⁷⁰

A líraiságot javarészt kiszorítja az epikus sodrás. Ebben a könyvben csak elvétve találni olyan helyeket, ahol a prózai indíttatású mondat költői megoldásokat keresne. Csak az énekmondókra, krónikásokra emlékeztető hanghordozás, valamint Eszter fájdalmas líraiságának emléke játszik bele a hagyományos prózaolvasásba.

"A modern regény és a régi epikus ének jegyeit" mutatja ez a mű.⁷¹

⁶⁹MÁRKUS BÉLA: *Ballada és beszámoló. Nagy Zoltán Mihály regényciklusáról.* In: Görömbei András szerk. *Nemzetiségi magyar irodalmak az ezredvégen.* Debrecen, 2000.,547.

⁷⁰PENCKÓFER JÁNOS: *Hatvanból harminc. Nagy Zoltán Mihály három évtizedes alkotói pályájának vázlat.* In: *Együtt,* 2011/1

⁷¹GERLICKI ANDRÁS :*A második mondat* In:Hatodik Síp 1997/3.

Nagy Zoltán Mihály kísérletező kedvét mutatja, hogy a *Tölgyek alkonya* hosszúmondata az első olyan próbálkozás, amelyben a hosszúmondat egyes szám harmadik személyben szólal meg. *A Fehér Eper* valamennyi effajta novellája egyes szám második személyű, *A sátán fattya* pedig egyes szám első személyű volt. Ebben a megoldásban kerül egymástól legmesszebbre a formai látvány az elhangzó beszéd természetétől. Legmesszebbre a prózai indíttatás a lírai epikától, illetve a szabados tördelés indokoltságától.

A trilógia befejező része *A teremtés legnehezebb*, és annak az elbeszélői technikája ismételte bravúros megoldás. A regény főszereplője Tóth István. A narrátor egyes szám második személyben számol be mindarról, amit Tóth István átél, amit ő lát. A megszólított s megjelenített hős beszéde- gondolkodása az elbeszélői én világa is egyben.⁷²

„csak benned tudatosul
sötét viharzással
a lesújtó valóság,
elvesztetted Julit, most már
végeképp elvesztetted,
ő hagyott cserben,
más felesége lesz, cseszheted
az esküvőtkre összekuporgatott pénzt,
rogyassza Isten az eget
erre a rohadt világra,
amelyben te
csak bitang orosz fattyú, senkiházi muszkaivadék
lehetsz,
katonakurva utált kölyke,
miért nem születted rendes családban,
miért nincs
törvényes, tisztességes vád,
miért hozott a világra édes,“
Zaklatott lélek, keserű szavai ezek. Amelyben felelevenednek nemcsak a történelmi ese-

⁷²PENCKÓFER JÁNOS: *Hatvanból harminc. Nagy Zoltán Mihály három évtizedes alkotói pályájának vázlatja.* In: Együtt, 2011/1

mények, hanem a minden korban érvényes helyét kereső ember küzdelmei is.

3.2. A lírai sokszínűség megjelenítése

Nagy Zoltán Mihály egész munkásságában sok olyan prózai alakzata van, amelyekben tetten érhető a lírai indíttatású mondat. Viszont sok költeményében tapasztalható egy-egy olyan nyelvi fordulat mondattá formálása, amely inkább válna hitelesebbé valamelyik novellahősének a megnyilvánulásában, mintsem a költői ének az emelkedettségében.⁷³A népi elbeszélő költészettel rokonítható ez a született lírikusi magatartás, amely gyakran tudatosan epikus ábrázolással él. Ez a fajta elbeszélésmód különös hangsúlyt kap *A sátán fattya* trilógiában. A regényfolyam első részében különös hangsúly van a líraiságon, olyan erőteljesen jelenik meg, hogy szinte felülkerekedik az epikai részen. A hosszúmondat lírai részén egy sajátos társadalmi, kulturális, szociális rendben helyét kereső lélek vergődése bontakozik ki.⁷⁴ A mű igazi értékét, hitelességét nem az ábrázolásnak, a prózai leírásnak kell biztosítania, hanem sokkal inkább a lírai beszédmód természetes emelkedettségében érezni eleven lényét.

Íme néhány példa a regényfolyamból, amely líraiságával elragadhatja az olvasót :

„kedvesen sütött rám az október délutáni nap, meg- megcirógatta az arcom, éreztem gyenge melegét, mégis borzongott a testem, belülről áradt a jeges rémület, beledermedt a lélek, csak a gondolataim vergődtek nyöszörögve,

hogyan lehet egy embert csak úgy

megölni

ártatlanul“

Eszter mondatának számtalan részén érezni naiv megoldásokat és hallani színpadias felhangot. Ez éppen azokon a helyeken fordul elő a leggyakrabban, ahol a prózai indíttatású elbeszélés valamint a lírai epika a szokottnál is közelebb kerül egymáshoz, ahol jobban enged a szerző a költői megoldások kínálta lehetőségeknek.

"akinek

ártatlanságát erőszakkal veszejtették el a bitangok,

akinek

megadatott a kín, önnön testével táplálni és világra hozni a sátáni szörnyetegét valame-

⁷³PENCKÓFER JÁNOS: *Civódó tündérek prédája. Műfaj és mondat kérdése Nagy Zoltán Mihály lírai történetmondásában.* Magyar Napló, 2000/3

⁷⁴PENCKÓFER JÁNOS: *Hatvanból harminc. Nagy Zoltán Mihály három évtizedes alkotói pályájának vázlat.* In: Együtt, 2011/

lyikének ivadékát,
akinek
fajtáját birkamód terelték idegen katonák, idegen földre idegen érdekek prédájaként ele-
mészteni,
akinek
jótestvérét megölte, meg-öl-het-te ártatlanul egy hatodik emberszörnyeteg,
én
mi másra rendeltettem,
csakis a sötét viseletre,
nem ölthetek többé
búfelejtő tarka ruhát
meggyalázott testemre, ördögi kéjjel megtaposott, gyászba borított lelkem fölé,
keserű megnyugvással töltött el ez a felismerés, úgy éreztem,
rejtélyes erő emel magasba,
fajtam, falubelijeim mindennapi fájdalma fölé,
s bár ugyanúgy érzekelem a kimondhatatlan kint, mint ők,
már
külön világban létezem,
másként látok, másként gondolkodom,
helyettük, őértük, és
magamért“
Nagy Zoltán Mihály sok költeményében, de főként néhány szabad versében a beszélő-
nek egy olyan magatartását teremti meg, amelyben ellenáll a hős, de nem tudni, hogy
minek; egy hős, aki harcol és küzd, de nem találni az ellenséget, aki pereskedik, de sem-
mi konkrét ellenfél. Leginkább arra lehet gondolni, hogy ez a lélek harca önmagával, ez
a mindenkiiben ott lakozó kettősségre való utalás.⁷⁵
„hát lehet,
lehet valóban
könny nélkül siratni
holat, élt, gyászba borult sorsot,
mikor a lélek
remegő gyenge ágára

⁷⁵PENCKÓFER JÁNOS: *Hatvanból harminc. Nagy Zoltán Mihály három évtizedes alkotói pályájának vázlatja.* In: *Együtt*, 2011/1

nagy sötét madár száll,
uralkodik karmosan a test érző porcikáin,
meginogtam,
megcsapott a madár fekete szárnya,
szétrepedt a szívós, áttetsző hártya“

A regénytrilógia második részében a *Tölgyek alkonyában* a líraiságot javarészt kiszorítja az epikus sodrás. Ebben a könyvben csak elvétve találni olyan helyeket, ahol a prózai indíttatású mondat költői megoldásokat keresne. Csak az énekmondókra, krónikásokra emlékeztető hanghordozás, valamint Eszter fájdalmas líraiságának emléke játszik bele a hagyományos prózaolvasásba. ⁷⁶

Az íráskép és a hanghordozás an jó és a rossz megjelenítése végig elkísér, de minden feszültség nélkül való a zavar. Ez alól egy a lélekrajzhoz közelítő rész lehetne kivétel, amikor Tóth Mihály jövőbe vetett hite megrendül. (Elpusztul a budaháti tölgyes, Tóth Mihálytól régi cimborái tagadják meg, hogy elvégezhesse a "ducskózást".) Ám a narratori távlat nem alkalmas, hogy az Eszteréhez hasonló közelségbe hozza őt, de a beszámolóí kényszer sem "utalhat ki" erre a jelzésnél hosszabb időt. A lélek vergődésének a bemutatása helyett, ami olyan kiválóan sikerült az első részben, itt csak keserűség-, csak dühleírás lesz.⁷⁷

Van azonban elvetve egy- egy lírai kép, ami ha nem is nyíltan, de a felszín mögött rejtőzik. Ilyen például a regénybeli vihar leírása

„(...) az esőcseppek milliárdjai
szinte vízszintesen
röpdösnek el az ablak előtt (...)
szomorú sikollyal hasadnak, zuhannak földre az ágak,“
„a vén szilvafa a szeme láttára fordul ki tövestől a földből,
meghal,
Mihály hirtelen nagyon magányosnak,
legyőzöttnek, elhagyatottnak
érzi magát bensejét
karmos kínok hasogatják,“

Ez a rész nemcsak a viharnek, mint természeti jelenségnek a leírására érvényes. A hát-

⁷⁶MÁRKUS BÉLA: *Ballada és beszámoló. Nagy Zoltán Mihály regényciklusáról.* In: Görömbei András szerk. *Nemzetiségi magyar irodalmak az ezredvégen.* Debrecen, 2000.,547.

⁷⁷ PENCKÓFER JÁNOS: *Civódó tündérek prédája. Műfaj és mondat kérdése Nagy Zoltán Mihály lírai történetmondásában.* Magyar Napló, 2000/3

térben lapul Tóth Mihály lelkének az ábrázolása is. Ahogyan a vihar egyik percről a másikra felerősödik, ugyan úgy egy szempillantás alatt tört össze Mihály is, úgy tiporták el őt is, mint a vihar a kert gyümölcseit.

S a regényzárlatban elénk táruló kép is egy metaforikus vízió. Lehet e szebben ábrázolni egy bölcs, idős férfi halálát, mit egy kidöntött tölgy metaforájával?

„letudta a földi pályát,

mint kidöntött, lecsonkolt

budaháti tölgy,

tehetetlenül hever, szava, szemefénye elakad, kiapad, megtörik, unokája bevonulása előtt három nappal, egy alkonyi órán

csöndesen, észrevétlenül, tusakodás nélkül

elalszik,

arcát kisimítja, megszépíti a kegyes halál“.

A trilógia befejező része *A teremtés legnehezebb* napja már regény elején sejteti, hogy nemcsak fojtása a *Tölgyek alkonyának*, hanem újra felszínre hozza a lélek ábrázolását is. Már a kezdő sorok lírai képpel indulnak:

„Hajnal

ha volt,

elenyészett,

a telehold ripityára tört, földre hullt, millió apró szembogár a porfű szőnyegén, megnéz még egyszer, utoljára

itt

az

idő „

A regényfolyam befejezésében Tóth István alakja áll a központban. Az egyes szám második személy jelzi, hogy itt nemcsak történetet mond az író, hanem emberi sorsot ábrázol. Az olvasó ismételten a főszereplő szemével tekint ki a világra. Belátást nyerünk lelkének egy részébe, abba amely képtelen bármilyen kényszer, Isten elleni véték végrehajtására.

“ ölni,

tarkóütés,

kopog, kattog a szó,

u-bi-vaty, ubivaty, öl-ni,

kidermedt szemedben eszelősen toporzékol a vágy, felugrani, elfutni, menekülni“

Mi más is tükrözhetné jobban egy kirekesztett, helyét kereső ember gondolatait, mint a líraiság. Helyenként ott lappang, a sorok mögött a sodró elbeszélés mód.

„a gyanú

undorító férge

befurakszik a lelkedbe, elmédbe, haragot gerjeszt,“

Lírai képben jelenik meg az, hogy miként szabadult fel István lelke, a párt nyomasztó súlya alól:

„mennyivel könnyebb a lélek, a lélegzet, szabadon áramlik tüdődbe a friss tavaszi levegő, rácsodálkozol az ordító ellentétre,

a titkári szobában még

decemberi ridegség, idekint

már gyönyörű május, zöldbe öltöző, hamvas fehér-halványlila virágokkal pompázó fák, méhek szorgoskodása, épülő fecskefészkek,“

S a mű végén miként talál rá létének céljára, miként válik tanítóvá, forradalmárrá, s miként fogadja vissza szülőföldje világa, hogyan lel benne újra otthonra:

„ami

negyvenvalahány év alatt vágy volt csupán,

most

valósággá fényül,

szelidül a lélek háborgása, rendet teremt a nyugalom, hiszen

hív a falud, a fajtád, és te

futsz

boldogan

vissza a csordádhoz“

3.3. A megmaradás kárpátaljai parancsa a „túlélő hit“

A regényfolyamban számtalan, olyan helyzet mutatkozik meg, amelyet az emberi elme, az emberi meggyőződés képtelen elviselni. Nem véletlen tehát, hogy megjelenik, egy felsőbb transzcendensben való hit. Ám ez a hit sokszor, viaskodás, küzdés az emberi sors elviselhetetlensége miatt. E viaskodásnak az első megnyilvánulása Tóth Eszter öntudatra ébredése, az őt ért megaláztatás után:

„miért hagytad, Istenem,
miért hagytál el engem, mivel érdemeltem ezt a csúfságot,
(...) mégis hagytad elveszejteni ártatlanságomat“

Isten büntetéseként éli meg azt a sorscsapást, ami őt érte „megvert, elhagyott minket az Isten“ gyakran hangzik el a kijelentés. A büntelenekeket a büntetlenül is vezeklőket sújtó bajokat egyszer lázadó szívvvel isteni igazságtalanságoknak tudja be, másszor a világ és az emberek megáradt gonoszsága kiváltotta jogos, érdem szerinti istencsapásoknak.⁷⁸

Imái ilyenképpen szólnak:

"nem hagyhatta ezt az Isten,
megölték ezek az átkozottak

Istent is ...

a gonoszok miatt hagyta sorsára az egész emberiséget, nincs jószág, nincs igazság, az Antikrisztus uralkodik";

„Istenem, sújtsd őket méltókérdéssel, ne hagyd büntetlenül a bűnt, nem Neked tetsző kívánság ez, hiszen törvénybe adtad a nagylelkű megbocsátást mindennemű bűnösöknek, de nézz rám, két jó testvérem halott orcájára, édes szüleim mérhetetlen fájdalmára, nem ezt érdemeltük, nem én a gyalázatot, nem korai halált Ferenc és Jóska, nem a gyászt anyám és édesapám, ha rendre azt bünteted, kit szeretsz, igazságtalan vagy, büntesd azokat is akik leköpik és kiröhögik szent igéidet, megtagadnak téged, a sátáni hatalom szolgálatába szegődve önnön fajtájuk vérért szívják, emberi sorsokat taposnak el, ó, nézz a falu, a vidékhívő népére, élte a maga földhözragadt kis életét, szántott, vetett, aratott, arcának verejtékével kereste kenyerét szigorú törvényed szerint, félté, alázatosan mindenható égi hatalmadat, hát mivel érdemelte ezt az iszonyatos felfordulást, ember az embernek megátalkodott ellensége már, visszajára fordítva minden parancsolatot, vágyik, vágyik az én szívem a te bölcsességed jelére, Uram, fordítsd teremtményeidet vissza a felebaráti szeretetbe, add hogy féljék megrettenve ismét hatalmadat, becsülnék egymást a te akaratodból,

nézz engem ki hozzád képest porszem vagyok, de igaz híved minden időkben,

a szívemnek oly idegen bűnösök karjaiba taszítottál engem, mi célod volt velem, világosítsd meg elmémet, “

„s ha nem vagyunk méltó hozzád, a te szolgálatodra, akkor vedd el az életünket, veszejts el inkább, ne hagyd, hogy a bűnös földi hatalom a maga képére formáljon át min-

⁷⁸BERTHA ZOLTÁN: *Sors és lélek a megaláztatásban*. In: Magyar Napló 2000/3. Szám

ket".

Ezzel a örök viaskodással szemben jelenik meg Tóth Mihály, akinek alakja belemegy egész könyvet. Családjának, de az egész kis magyar falunak az erkölcsi tartását ő testesíti meg. Aki meggyőződéssel vallja vállalni, kell a ránk rótt megpróbáltatást „az ember tűrjön, erre rendeltetett“

„Isten előtt ártatlan vagy,
állni kell a megpróbáltatást,
mások is szülnek lányfővel a saját könnyelműségük miatt,
bűnös módon, mégse hajítják el maguktól az életet,
te nem vétkeztél, tiszta a lelkiismereted, hát értsd meg,
élni kell, élni
muszáj“

S a pusztulásképzetekkel szemben megfogalmazódnak a sztoikus belátás, a morális autonómia, az örök történelmi hit, a spirituális kompenzáció, a túlélésbe vetett tiszta bizalom távlatai is.

"a gonosz csak akkor erős, ha félelmükben behódolnak neki az emberek";

"önnön lelkének tisztaságát

megmenteni,

erre tanít a Szentírás,

pályánkat tisztességgel megfutni, hitünket vasakarattal megtartani,

akkor,

csak akkor

tehetetlen a gonosz,

megtörheti a testet, megszabhatja minden lépésünket, de a lélek fölött nincs, nem lehet diadala";

"elvész az a birodalom, amit összeharácsolt magának ...

előzőnli a világot az istentelenek serege, országokat, hatalmat bitorolnak, de ne hidd, hogy mindörökre, megelégteli Isten az ő ellenségeinek uralkodását"

Eszter önmagára mért büntetésének és szenvedésének történetét az értelmetlen és felfoghatatlan halálesetek kísérik végig ugyanis élete folytonos siratás önnön életének siratása is! Ahol a kiengesztelődést az evilági remény és a józan értelem nem, csak a tudat felbomlása nyomán kelt biblikus vízió, s a megtagadott Istenbüntető haragjába való belenyugvás a Teremtő akaratában való feloldódás adhatja meg. Eszter számára a „lehajló” kegyelmet az a pillanat hozza el, amikor önnön nyomorúságát már „kívülről”

látva „a tükörhöz megyek, beszélek ahhoz a másik archoz” vállalja, hogy a reá mért szenvedéssel eggyé válik, amikor „bűntelen bűnének” élő bizonyítékát, a „sátán fattyát” végképp a magáévá fogadja (kisfiam – ez a regény utolsó szava)⁷⁹

Az utolsó képben, jelenik meg az a bibliai vízió, amely az ártatlanság példázatával felszabadítja Esztert, aki már nem tud azonosulni önmagával, önkívületi állapotba kerül, s lelke csak a víz által tud megszabadulni a feldolgozhatatlan rettenettől.

„ne félj a víztől, nem árthat nekünk a víz, Jézus is járt a vízen, mert ártatlan volt, bűntelen volt, látod a víz tetején járunk, hát persze, mi is ártatlanok vagyunk, kisfiam.“

A víz minden szennyet, mocskot elmosó ereje a megtisztulást hozza nem csak Eszter, de fia számára is. A vízen járás motívuma jelképezi a Krisztusi ártatlanságot, de jelképezheti a keresztséget is a bűntől való megtisztulást.

A keresztény szellemiség a Tölgyek alkonyában erősödik fel igazán. Korántsem válik hangsúlyossá, de az előző kötetek vagy megkerülték ezt, vagy "beszéltek" az Úrral.⁸⁰A Tölgyek alkonyában egyre gyakrabban jelenik meg a Biblia, Pál apostol leveit mindennap olvassa Tóth Mihály. Erkölcsi tartást, jövőbe mutató példát is jelent ez egyben. És mindehhez igazodik Eszter. Az apa mérvadó számára, ezt már az előző részből is tudjuk. Az apa megfontolt és bölcs, még tévedéseit is könnyű elfogadni. Ő az egyetlen biztos pont. Ő az egyetlen, akit nem téveszt meg semmilyen hatalom.

"önnön lelkének tisztaságát

megmenteni,

erre tanít a Szentírás,

pályánkat tisztességgel megfutni, hitünket vasakarattal megtartani,

akkor,

csak akkor

tehetetlen a gonosz,

megtörheti a testet, megszabhatja minden lépésünket, de a lélek fölött nincs, nem lehet diadala";

"elvész az a birodalom, amit összeharácsolt magának ...

előzönlí a világot az istentelenek serege, országokat, hatalmat bitorolnak, de ne hidd, hogy mindörökre, megelégteli Isten az ő ellenségeinek uralkodását"

A trilógia második részében viszont, Tóth Mihály hite is megtörik, belefárad a rá

⁷⁹MÁRKUS BÉLA: *Ballada és beszámoló. Nagy Zoltán Mihály regényciklusáról.* In: Görömbei András szerk. *Nemzetiségi magyar irodalmak az ezredvégen.* Debrecen, 2000.,547.

⁸⁰PENCKÓFER JÁNOS: *Civódó tündérek prédája. Műfaj és mondat kérdése Nagy Zoltán Mihály lírai történetmondásában.* Magyar Napló, 2000/3

zúduló megpróbáltatások áradatába. Ezt tükrözi imája amely, egy kétségbeesett meggyengült ember imája.

„Uram, szállhat a sóhaj feléd, tán szándékosan sincs az irgalom, irántunk, bocsásd meg, ha bűnösen szólok, de mit mondhat, gondolhat az emberfia, aki egyedül oltalmat nálad, tőled remélhet ebben az elgonoszult világban, és éppen te sújtod ennyire, mi célod van ezzel a pusztítással és velünk, megszenvedtünk már a puszta létünkért is, miért nem vagy könyörületes hozzánk végre, ó, Uram, csitítsd lelkünk úgyis hiábavaló háborgását, tarts meg minket a te kegyelmedben, haragod sújtsa a tőled eltántorodókra, a hitehagyottakra, akik földi hívságoknak engedve feledik a majdani üdvösség ígérését, gyarló elméjükben hozzád merészlik mérni önmagukat, uralkodnak tébolyodottan fölöttünk, elriasztva híveidet szent házad küszöbétől, gúnyos kacagással teremtenek új Szodomát piros csillagos bálványok alatt, magukra hagyatva mivé lesznek híveid, Uram, és mit érdemelnek a hitükben elfajzottak, te tudod, Uram, nem tehetek mást, megnyugszom a te szent akaratodban,“

A teremtés legnehezebb napjában Tóth István eleveníti fel nagyapja szellemi erejét, s követi tanításait. Ám felfedezhető benne az kétségbeesés, az a pereskedés is, ami Esztert jellemezte a regényfolyam első részében.

„te nem fogsz,
nem tanulsz meg
ölni,
tisztá téboly, leköpve az isteni parancsolat, Pál apostol szent üzenete,
a szeretet soha el nem fogy,
itt a bizonyosság, elfogyott, nem kell, a sátáni hatalom rút értékrendjében nincs helye“

3.4. A népi hiedelemvilág ábrázolása

A sátán fattya megjelenésekor sokan megjegyzték, hogy balladisztikus hang szövi át a kisregényt, N. Pál József népi siratóénekhez hasonlítja a művet, Elek Tibor is hangsúlyozza, hogy „a falusi társadalom óráról, a népi élet mély ismeretéről árulkodik a regény a maga balladisztikus atmoszférájával.“⁸¹ A természetfölötti világ a hiedelmek, a babonák, szerepe a mágikus realizmus egyfajta árnyalatával színezi a mű esztétikumát.

Mindez megmutatkozik nem csak a szimbolikus stilizációban, hanem a világlátásban is,

⁸¹ELEK TIBOR: Összegzés és újat kezdés In:GÖRÖMBEI ANDRÁS: *Nemzetiségi magyar irodalmak az ezredvégen*. Debrecen,2000, 478. old.

az észjárás naiv-archaikus tisztaságában. Az egyszerűségben rejlő - és idealizáltság nélküli - abszolút erkölcsiség, morális östudás állandó jelenvalóságában vagy eligazító érvényességében. „Hasonlatos ez az írásmű egy tagolva is szervesen egységes, felajzott sokszínűségében is egylelkületű parasztasszonyi levélhez vagy népi tudósításhoz.”⁸²

*A sátán fattyá*ban nemcsak a felszín alatt rejtőznek a népi világ kincsei, nemcsak következtetések által érzékeljük mindezt, hanem igazi látható képet kapunk arról a hiedelemvilágról, ami ott rejtőzik minden falusi házban. A hosszú téli napokban Tóth Eszter anyja hozza felszínre a rejtett kincseket, amikor kislányának, Julinak boszorkányos históriákat mesél. Nem idegen műfaj ez Kárpátalján valamennyien hallottunk már mi is egy- egy ilyen történetet. E történeteket valószínű nem a szerző találta ki, hanem a nép nyelvéről lejegyzett történet ez.

Példaként szolgál erre a kelecsenyi legény története:

Egy karácsonyi lakodalomban történt, hogy a két legöregebb szakács összesúgott. Az egyik szilvát ehetett volna, mire a másik kitalálta, lepjék meg a népet és hozzanak szilvát. A két öregasszony boszorkány volt, így hát felültek egy egy hordóra és elrepültek. Csakhogy a beszélgetésüket meghallotta egy kelecsenyi legény, aki kíváncsi természet lévén, elrejtőzött az egyik hordóba. Megérkeztek egy csudálatos helyre, a legény elszörnyedve látta, ott is tél van, de a fák tele szebbnél szebb gyümölcsökkel, a két banya megszédte kőtenyét a legény felbátorodott és is letört lopiban egy leveles ágat, a két boszorkány visszarepült. Hüledezett a násznép, amikor feltalálták a friss ropogós szilvát, akkor előlépett a legény a leveles ággal, mutatta büszkén, neki is van, ő maga szakasztotta a fáról. A két banya aztán összenézett, mondták a legénynek, ki nem beszéld, hol jártál, mit láttál, cserébe megtanítunk a boszorkányságra. Úgy is lett kitanították a legényt éjfélente tartottak neki iskolát a kelecsenyi keresztúton.

A regényben jól tükröződik három magatartási forma, a népi hiedelmekkel kapcsolatosan. Az első Ágnes magatartása, aki e históriáknak minden szavát elhiszi, véleményét semmi nem tántorítja el. A második Tóth Mihály viszonyulása, aki szerint mindez mese, nincs valóságalapja. Végül Eszter magatartása jelenik meg aki hisz is benne, meg nem is. Azt ő sem gondolja, hogy minden szó igazság, de sok olyan helyzetről hallott, már amikor megmagyarázhatatlan dolgok történtek. Ilyen, például amikor Márton Lenkének az udvarlóját, fekete macska kísérte udvarolni. S ez a macska az előző szeretőjének az öreganyja volt, aki jól helyben hagyott az udvarló. Vagy egy másik eset Polyákék tehenének a históriája. Ez a fajta történet is ismert a köztudatban.

⁸² BERTHA ZOLTÁN: *Sors és lélek a megalázottságban*. In: Magyar Napló 2000/3. Szám

Eszter végül, egyre közelebb kerül Ágnes magatartásához, s fátumos, felsőbb elrendelésnek véli, hogy a gyermek szokatlanul későn kezd el járni és beszélni. S végül engedve anyja akaratának javasasszonyhoz mennek. A javasasszony, azonban mintha egy személyben a lelki atyja, a gyóntatója is lenne, a rontás ellen javallt hókuszpókuszokon túl jó tanácsokkal is ellátja. Nyelvileg iskolázott kuruzslóként, az „erős férfivé léssen a gyermek” patetikus archaizmusát használva, arra inti, békéljen meg a sorsával, hiszen Isten is megbocsátotta neki, hogy a gyermeke „lesz mindhalálíg támaszod“. Eszter szerelméről is szól a jóslatban a „szívednek oly kedves arc, amely után sokszor áhítózol, visszavárod bizakodva, az az arc egyre távolodik tőled, eltűnik a messzeségben“.

Összegzés

Nagy Zoltán Mihály *A sátán fattya* trilógiája nemcsak az írója életében, hanem a kárpátaljai magyar irodalom életében is sorsdöntő esemény volt. *A Sátán fattya* irodalmi értékeivel, témájával, az évtizedekig elhallgatott atrocitások bátor kimondásával nyert fontosságot.

A regényfolyamnak csak az első darabját tekintik a kritikusok igazi remekműnek, mert a folytatásban már több kompozicionális lazaságot, jellemábrázolási fogyatékoságot fedeznek föl.

A Tölgyek alkonya és *A teremtés legnehezebb napja*, helyenkénti művészi egyenetlenségei miatt tehát elsősorban *A sátán fattya* a kortárs, modern közösségi érdekű magyar sorsirodalom egyik legkiemelkedőbb, időtálló alkotása, „műfajteremtő“ regény remeke, amely „kimondja a kimondhatatlant“ és „siratóénekszerűségével“ a „megmaradás kárpátaljai parancsát“ közvetíti, sugallja, demonstrálja.

Munkám során e regénytrilógiát vizsgálom. Az első fejezetekben kitérek Nagy Zoltán Mihály alkotói világszemléletér, a regényfolyam műfaji előzményeire, valamint röviden történelmi képet vázolok fel a korról, amelyet a regényfolyam ábrázol.

A következő fejezetben egyenként kitérek mindhárom regény világának bemutatására, az elbeszélői technikára, az egyes szereplők jellemének bemutatására. Több irodalomkritikus munkájából merítek példát az egyes művek bemutatására.

Az utolsó fejezetben a regényfolyam egészét vizsgálom, az írói világ gazdagságát. Az egyes vázlatpontokban megvizsgálom, az elbeszélői technikát, amellyel az író műfajt teremt, ennek a lírai epikának vagy éppen epikus lírának a lírai gazdagságát, nyelvi gazdagságát, hit- és hiedelemvilágát.

A munkám során a regénytrilógiát vizsgáltam, a regényfolyam minden részét bemutattam, az elbeszélői technika változásának mibenlétét kutattam, valamint Nagy Zoltán Mihály írói világának egyes színeit tüntettem fel.

Резюме

Трилогія «Дитя сатани» Золтана Мігая Нодья являється доленосним етапом як у житті письменника так і в житті закарпатської угорської літератури.

Критики тільки першу частину роману-ріки вважають шедевром, тому що у наступних частинах було виявлено багато композиційних слабкостей, а також проблеми в представленні персонажей.

Дитя сатани являється визначним вічним витвором сучасної угорської суспільної літератури, який являється «першопрохідцем» у даному жанрі, «висловив те, що про що не можна говорити» і своєю «піснею плачу» передав нам «закарпатську команду залишатися тут», а *Сутінки дубів* та *Найважчі дні створення світу* із-за мистецької нерівності не стали настільки визнаними творами.

У роботі було досліджено цілу трилогію. У першому розділі ми продемонстрували мистецький світогляд Золтана Мігая Нодья, передумови жанру роман-ріка, а також була наведена коротка історична інформація про роки, які були зображені у творах.

У наступном розділі ми аналізували світи усіх трьох романів, про техніку розповіді, про опис характерів деяких персонажів. Під час представлення творів ми ознайомилися із працями багатьох критиків.

В останньому розділі ми досліджували роман-ріку в цілому. У підпунктах ми аналізували техніку розповіді (з якою письменник створив новий жанр), багатство ліричного світу та мовних здібностей, а також віру і світ народних переконань.

У роботі було проаналізовано цілу трилогію романів, були представлені всі частини, ми досліджували сутність техніки розповіді, а також основи мистецького світу Золтана Мігая Нодья.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. BALLA D. KÁROLY: *Mezsgyén állva: a kárpátaljai magyar értelmiség az ezredforduló küszöbén ; (interjúk.)* Galéria Kiadó 1993. 65. old.
2. BERTHA ZOLTÁN: *Sors és lélek a megalázottságban.* In: Magyar Napló 2000/3.
3. BOTLIK JÓZSEF - DUPKA GYÖRGY: *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján.* Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó. 1993. 359 p.
4. CZINE MIHÁLY *Kisebbség és irodalom* Madách Kiadó Pozsony,1992
5. CSORDÁS LÁSZLÓ: *A malenykij robot és hatásának megjelenítése Nagy Zoltán Mihály A sátánfattyá című kisregényében.* In: Együtt, 2013/3, 65-68.
6. ELEK TIBOR: *Összegzés és újat kezdés* In: GÖRÖMBEI ANDRÁS: *Nemzetiségi magyar irodalmak az ezredvégen.* Debrecen,2000, 478. old.
7. EPERJESI PENCKÓFER JÁNOS: *Tettben a jellem. A magyar irodalom sajátos kezdeményei Kárpátalján a XX. század második felében.* Magyar Napló, Budapest 2003.
8. GERLICKI ANDRÁS: *A második mondat* In:Hatodik Síp 1997/3.
9. GÖRÖMBEI ANDRÁS: "... *De a vers pelikán*" (Diákmelléklet Nagy László költészetéről) In: *A szavak értelme,* Püski, 1996. 438. old.
10. GÖRÖMBEI ANDRÁS: *A kárpátaljai magyar irodalom fő sajátosságai – nemzetiiségi magyar irodalmak az ezredvégen.* Szerkesztette: Görömbei András. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debreceni Egyetem, Debrecen, 2000.473-474. old).
11. GÖRÖMBEI ANDRÁS: *Napjaink kisebbségi magyar irodalma. A Kárpátaljai magyar irodalom.* Nemzeti tankönyvkiadó, Budapest, 1993. 325. oldal.)
12. GÖRÖMBEI ANDRÁS: *Nemzetiségi magyar irodalmak az ezredvégen.* Debreceni Egyetem Kossuth Kiadó, 2000, 546. old
13. IVÁN ZSUZSANNA: *Bűntelen bűnhődés. Nagy Zoltán Mihály: A sátán fattya.* In: Új Horizont, XXX. évfolyam, 2002., 2.szám (In: Hatodik Síp, 1997/3., 4.)
14. M. TAKÁCS LAJOS: *Résnyire nyílt ajtók.,* Debrece-Ungvár, 1991
15. M. TAKÁCS LAJOS: *Vergődő szél. A kárpátaljai magyar irodalom antológiája 1958–1988.* Utószó, 594. old. Magvető Könyvkiadó–Kárpáti Könyvkiadó, Budapest–Ungvár. 1990.).
16. MÁRKUS BÉLA: *Ballada és beszámoló. Nagy Zoltán Mihály regényciklusáról.* In: Görömbei András szerk. *Nemzetiségi magyar irodalmak az ezredvégen.* Debrecen, 2000.,547.

17. *Mindig a gondolat a fontos.* Beszélgetés Nagy Zoltánnal. In: Kárpáti Igaz Szó.,Lendület, 1983.,9.
18. N.PÁL JÓZSEF: „...a közös rettenetbe belenémult a falu. ...”*Nagy Zoltán Mihály: A sátán fattya.* In: Kortárs, 2001/8
19. NAGY ZOLTÁN MIHÁLY: *Föld virága ...* In Extra Hungariam (A Hatodik Síp antológiája) Bp.-Ungvár, 1992. 105. old
20. NAGY ZOLTÁN MIHÁLY: *Post tenebras lux. Egy kilépési nyilatkozat margójára.* In: Hatodik Síp,1990/3., 16-17. old.
21. PÁL GYÖRGY: *A magyar irodalom Kárpátalján (1945–1990).* Nyíregyháza, 1990.
22. PENCKÓFER JÁNOS: *Civódó tündérek prédája. Műfaj és mondat kérdése Nagy Zoltán Mihály lírai történetmondásában.* Magyar Napló, 2000/3
23. PENCKÓFER JÁNOS: *Hatvanból harminc. Nagy Zoltán Mihály három évtizedes alkotói pályájának vázlata.* In: Együtt, 2011/1
24. PENCKÓFER JÁNOS: *Lakható házat építeni.* Beszélgetés Nagy Zoltán Mihállyal.In : Magyar Napló 2003. aug.
25. PENCKÓFER JÁNOS: *Morális értékjegyek módosulásai (Nagy Zoltán Mihály írói világa)* In: Közoktatás, 2004/4-5
26. S. BENEDEK ANDRÁS: *A regény ígérete* Pánsíp, 1997/1.
27. S. BENEDEK ANDRÁS : *Kárpátalja története és kultúrtörténete* , Berényi Könyvkiadó, Budapest 1994